SLOVENSKÁ REČ
ROČNÍK XIV — ČÍSLO 3—4

Vojenská slovenčina okolo povstania z r. 1848—49

FRANTIŠEK OKTAVEC

Boje slovenských dobrovoľníkov v povstaní z r. 1848—49 chronologicky predchádzajú boje slovenských vojakov v povestných *čiernych plukoch* Matiašových. Tu bola úradnou rečou maďarčina, takže tento významný úsek účasti slovenského ľudu v bojoch a v armáde nemá prenikavejšieho významu pre vojenskú slovenčinu. Cudzí živel, tvrdá a prísna disciplína nedaly ani minimálne možnosti vzniku nových slovenských slov vojenských. Čo bolo, boly len ohlasy hovorovej reči, odraz kasárenského, vojenského slangu, hybridných slov maďarského i nemeckého pôvodu so slovenskou koncovkou. Často dochádzalo k obmene cudzích vojenských slov ľudovou etymologiou.

Nebolo psychických ani iných predpokladov všímať si, či *ládovať* je dobré slovenské slovo, alebo či povedať *nabíjať, nakladať*. Vystačilo sa s týmto jediným slovom pre oba významy. Vojak pred vyšším stál v *haptáku,* jedol *komisný* chlieb, ktorý dostával s *minážou* po dobrom *mašírunku.* Vyšnurovaný v *mundúre meldoval,* že odchádza na *urlaup.* Takéto a podobné slová nahradiť dobrými, ľrečitými slovami slovenskými nebolo možné, pretože aj keby také boly vznikly, boly by vojakom cudzie, nezaužívané a tým aj nežiadúce.

Vojaci si zvykli na „dobré" staré slová, rozumeli im a nebolo vnútorných príčin vyhadzovať ich len preto, že dnešná filologia díva sa na ne príliš kriticky. O niečo väčší záujem o vo-

jenskú slovenčinu, ale tiež s nedôslednosťami, vidieť medzi povstalcami z r. 1848—49. Ale aj tu, ako uvidíme, šlo skôr o rýchlu bojovú pohotovosť, a nie o utvorenie jazykovej sústavy. Keď sa začal prejavovať aký-taký záujem o čistotu jazyka, šlo hlavne o slovenské povely, čo bolo najdôležitejšie pre boj. Rozoberieme tu dva vojenské návrhy Jána Franciscího, významného veliteľa povstaleckých vojsk, aby sme videli jazykovú kultúru v tomto období.

Ale najprv niekoľko všeobecných poznámok. Povstanie v rokoch meruôsmych zakladá sa zväčša, vlastne skoro úplne, na dobrovoľníkoch, ktorí sa cvičia len v zaobchádzaní so zbraňou. Velitelia rôt a práporov sú vyslúžení vojaci s maďarskou vojenskou výchovou. Revolučná rýchlosť a shon nedaly možnosť venovať sa *formálnej stránke* školenia a výcviku, keď išlo o to, aby čo najviac dobrých vlastencov, pravých národovcov malo zbraň a mohlo sa postaviť za spravodlivú vec. Nebolo tu kedy na *jazykové* vzdelávanie, na jazykovú čistotu a dokonalosť. I keď najmä jeden z troch veľkých vodcov povstania bol vynikajúci filolog a zanietený milovník slovenčiny, nedalo sa myslieť na nejakú všeobecne platnú vojenskú reč. Ako by sme sa jej dnes tešili, keby bola pred sto rokmi vznikla a keby bola naozaj slovenská. Žiaľbohu, keď ide o život a smrť, nie je možné zaoberať sa nejakými estetickými a filologickými problémami, ktoré prislúchajú pokojným časom. A tie v povstaní slovenského ľudu z r. 1848—49 neboly.

Slovenskí dobrovoľníci mali nedostatočný výstroj, nemali súcej organizácie a čo nás najviac zaujíma, nemali jednotného *velenia.* Cisár František Jozef I. uistil majora Henricha Lewartovského, „že slovenský dobrovoľnícky sbor bude urovnoprávnený s radovým vojskom a že veliacou rečou slovenských dobrovoľníkov bude slovenčina. Panovník tým, že takto rozhodol, splnil len túžby slovenských dobrovoľníkov a najmä žiadosť Janka Franciscího, kapitána slovenských dobrovoľníkov".[1]

Po septembrovej nezdarenej výprave slovenských dobrovoľníkov, po represáliách so strany maďarskej a „po vzdaní

[1] B. Polla, *Slovenské vojenské cvičebné predpisy z r. 1848/49,* Historický sborník IV, 1946, str. 446.

sa Leopoldova Janeček (Čech — „slovenský Žižka", pozn. vl.), nechtiac slúžiť vo sbore generála Šimuniča, s ktorým mal časté škriepky, zanechal slovenských dobrovoľníkov a sveril ich pod velenie kapitána J. Francisciho (24. februára 1849). Len čo Francisci prevzal velenie, požiadal generála Šimuniča, aby lepšie vystrojil a vyzbrojil slovenských dobrovoľníkov, ale náprava neprišla".[2] Väčšina dobrovoľníkov stiahla sa aj s Franciscim do sídla generála Šimuniča, ktorým bol Ács, kde Francisci opäť predostrel svoje požiadavky vo forme dvoch návrhov. Jeden návrh bol na *reorganizáciu vojska,* druhý na *slovenské povely.* Vďaka B. P o l l o v i, ktorý v *Historickom sborníku* IV, 446—453 uverejnil oba návrhy[3], môžeme tieto vzácne dokumenty o vojenskej slovenčine z rokov meruôsmych rozobrať a zhodnotiť.

Prvý návrh, *Vojanská cvičba dobrovolníkou slovenských* (krátko *Vojanská cvičba*), datovaný podľa Pollu v Ácsi 16. apríla 1849, s nemeckým doslovom, je veľmi krátky, druhý, *Úprava pre Slovenskô národnô vojsko* (krátko *Úprava*), *je* o málo rozsiahlejší, ale nie je dokončený. Pre závažnosť vojenskej terminologie v oboch návrhoch musíme sa nimi zaoberať dôkladnejšie, netajac radosť už len z ich existencie.

1. *Vojanská cvičba* sa skladá zo štyroch častí: I. *Názvy,* II. *Vystavenia chlapstva,* III. *Priemeny frontou,* IV. *Cvičba so zbrojou.* Okrem časti prvej ide tu všade o *povely,* s krátkym výkladom výkonu. V časti, pomenovanej *Názvy,* ide o vysvetlenie, vlastne o preklad nemeckých vojenských hodností a taktických názvov. Nevie sa, a na presný dôkaz chýbajú prípravné práce, či návrhy sú dielom Franciscihо; isté je, že v mnohom mal autor vzor český, pretože v tom čase vojenská čeština už poznala slová *pluk, oddíl, setnina, šík, plukovník, pobočník,* na druhej strane je však možné, že v odlišných názvoch mohol mať autorstvo sám Francisci. Uvádzame celú prvú časť: Regiment: *pluk.* Batallion: *broj.* Division: *oddiel.* Compagnie: *stotina.* Zug: *ťah.* Reihe: *rad.* Glied: *šík.* Rotte: *článok.* Obrist: *plukovník.* Major: *brojovník.* Hauptmann: *kapitáň* alebo *setnik.* Lieute-

[2] Ibid, str. 447.

[3] Podľa editorovej poznámky originále oboch dokumentov sú v pozostalosti M. Bakulinyho, ktorú opatruje Dr. M. Botto v Revúcej.

nant: *poručník*. Adjutant: *pobočník*. Wachtmeister: *stražovník*. Corporal: *kapral* alebo *desatník*. Gefreiter: *stražvodca*.[4]

Vidieť tu okrem názvov, známych už z češtiny, vplyv nemecký i francúzsky *(kapitáň)*. Slová *stražovník, stražvodca, broj, brojovník*[5] sú dosiaľ neznáme; neujaly sa.

Povely. Pretože ich nie je mnoho, spojíme všetky tri časti, ale treba najskôr oceniť termín *chlapstvo*, kolektív za dnešné *mužstvo*. Tvorenie je rovnaké, lenže podľa Franciscihо (?) ide o mladých mužov, dobrovoľníkov, ktorí sa regrutujú z dvadsaťročných mládencov a tým lepšie pristane pomenovanie *chlap* ako *muž*. Zaujímavý je i termín *priemeny*.

Unterofficiere heraus — Die Mannschaft links, rechts anschliesen:	Podofficieri von, — chlapstvo pravo, lavo stavaj šik.
Habet Acht:	pozor.
Rechts, links richtet euch:	pravo, lavo rovnaj.
Rechts, links schauet:	pravo, lavo hlad.
Letzten 2 Glieder öffnet euch:	zadne dva šiky otvor.
Letzten zwei Glieder schliest euch:	zadnie dva šiky zatvor.

	Habet Acht:	pozor.	
a)	Rechts, Links schauet:	pravo, lavo hlad.	Pravo, lavo v bok.
a)	Zu Reihen rechts, links:	v radoch pravo, lavo.	Pravo, lavo v bok.
a)	Halbrechts, links:	pravo, lavo v bok.	Pravo, lavo v bok.
a)	Front:	front.	
	Habet Acht:	pozor.	
b)	Rechts, links schauet:	pravo, lavo hlad.	Pravo, lavo spak.
b)	Die Front verkehren:	front obratit.	Pravo, lavo spak.
b)	Rechts, links um:	pravo, lavo spak.	Pravo, lavo spak.

[4] Slovenské tvary nami zdôraznené.

[5] Bývalá gardistická hodnosť *zbrojník* súvisela asi s týmto základom, hoci zbrojník odpovedal poručíkovi, nie majorovi.

Kolben hoch:	na plece zbran.
Richtet euch:	rovnaj.
Schultert:	k pleci zbraň.[6]
In Arm:	v rameno zbran.
Schultert:	k pleci zbran.
Beim Fuss:	k nohe zbran.
In die Balance:	k váhe zbran.
Man wird laden:	zbran nabit sa stroj.
Ladet:	nabí zbran.
1. Ergreifet die Patron:	nabitok ber.
2. Pulwer in die Pfanne:	podsyp.
3. Schwenket zur Ladung:	k nabiti zvrat.
4. Patron ins Lauf:	nabitok vsyp.
5. Landstock in Lauf:	ramár dnu.
6. Setzt an und versorgt die Ladstock:	pribi a ramár von.
7. Fertig:	stroj, t. j. natahni kohutik.
8. An:	ciel (cel).
9. Feuer:	strel (pal).
Flanz't' das Bajonett:	bodak hor.
Fäll't das Bajonett:	bodak stroj.

Aby sme videli spôsob, akým pôvodca vysvetľuje určitý výkon povelu, nech nám poslúži aspoň jediný príklad *poznamenania,* prvé v II. časti:

„Na toto comando kaprali a stražovnici šest krokou vystupia von a postavia sa podla numeru svojho tvarami naproti chlapstvu obrátení do radu. Potom stražovnik chlapstvo do troch radou usporiada, podelí ho na 4 tahy, kapralou na jích miesta postaví, front vyrouna a poručnikovi počet člankou oznámi, načež oficier commando projme."

Vidieť nedôslednosť v písaní slova *oficier,* pretože v prvom povele je *Podofficieri* (ostatne chyby sa dopúšťa aj v nem. predlohe, v transkripcii — *Unterofficiere* — „*c*"), raz má vplyvom nemčiny aj *Oficier.* Ďalej *šik* píše s krátkou kvantitou, ale pri Názvoch má *šík;* v Názvoch má tak isto *stražovnik,*

[6] Asi chyba, pretože všade v poveloch je *zbran.* V *Úprave* má už „zbraň".

kým vo výklade povelu má *stražovníci,* hoci hneď predtým má opäť krátku kvantitu. Raz má *comando,* raz *commando* (v *Úprave* píše už *kommando*).

Samy povely sa kŕčovite nepridŕžajú nemeckého vzoru a na svoju dobu nie sú najhoršie. V tom čase boly už náznaky snahy rozlišovať povel výkonný od oznamovacieho, pričom povel výkonný snažil sa aj pôvodca položiť pod prízvuk. Nedarilo sa mu to všade. Povel *Pravo, lavo spak* má nárečové slovo (späť) *spak,* čomu sa nemožno čudovať (1849). Tak isto zavádza termín *ramár* (Ladstock) a *nabitok* (Patron), čo sa neujalo. Pozná už *bodak* (Bajonett). Čudne použil dnešný povel *Do ponosu* (v ponos) *zbraň.* — *K váhe zbran* (In die Balance).

Inak v necitovanom texte častejšie používa slovesá *commandirovat* (v Úprave *komandirovat*), *maširuvat,* podstatné meno *aviso, nabitnica, panvica, smuď.* Slovesá a *aviso* sú germanizmy, prípadne „kultúrne slovo", ostatné prezrádzajú vynaliezavosť a svojskosť.

2. *Úprava* sa skladá z troch častí: Rozdelenie na taktickie tela, Cvičba jednotlivých, Pohyby vojenskie. Najdlhšia je časť tretia.

„Rozdelenie" obsahuje najzákladnejšie taktické poučky. Asi úmyselne utvoril pôvodca desať odsekov; pravdepodobne mal na mysli vojenské desatoro. Celkom sa mu to nepodarilo, pretože po prvých siedmich odsekoch, naozaj poučných, nasledujú tri mentorské, z ktorých prvý zneje: „Ponevádž času niet, aby sa dobrovolníctvo zaroveň vojsku radoviemu v pohyboch vojenských dokonale vycvičilo; tedy aspon v nasledujúcom zachodení zo zbraňou a nevyhnutedlne potrebných pohyboch zdokonaliť sa musí." Po výzve, aby sa „cvičenia horlive a so zápalom" vykonávaly, lebo Francisci si je vedomý, že inak by sa dobrovoľníci vojensky nemohli uplatniť, končí teatrálne s poukazom na „vážnost, česť a slávu", ktoré možno vydobyť po zvládnutí tých vojenských poznatkov, o ktorých chcel asi viacej písať. (Azda aj napísal, ale viac sa nezachovalo.) A došiel len k „Cvičbe jednotlivých", čo sa rovná dnešnému základnému poradovému výcviku jednotlivca bez zbrane i so zbraňou, pravda, v zúženom rozsahu, ako aj k „Pohybom vojenským", ktoré sú trocha obsiahlejšie, ale tiež len fragmentom.

V *druhej* časti teda hovorí o výcviku jednotlivca. Povely, v mnohých prípadoch prevzaté z „Vojanskej cvičby", rozdelil do piatich bodov, k čomu pripojil krátky komentár, výklad „hvizdou" a „znaky na bubni!"

Z pozoruhodnejších povelov uvádzame tieto: *Behaj! Marš!* (Tomuto isto každý rozumel, nuž autor ponechal cudzie slovo. Ostatne v tomto ohľade pôvodca nebol nedotknuteľný — *Šichtom uder!, kommando, kommandant, Podofficier* ap.) *Pravo vyraz! Výpad!* atď. Pokrok proti prvému návrhu vidieť aj v tom, že každý povel je samostatným vetným celkom, úplne uzavretým a aj graficky oddeleným.

Stojí za zmienku určenie frekvencie „riadneho kroku" (105—108 krokou v jednej minute), čo napríklad u Čenského nie je; tak isto aj náražka na telesný trest, ktorý jedine „vojenský súd všetkie vetšie priestupky súdiaci nasúdiť môže", čo už dnes v modernej armáde nejestvuje. Horácovsky formuloval poučku, ktorú asi pokladal za veľmi dôležitú, súdiac podľa adverbia *naveky:* „Potreba je naučiť jednohokaždého, aby naveky na pou chlapa proti nepriatelovi, a to *spokojnou myslou* (podčiarkujem ja) mieriu."

V *tretej* časti je šesť paragrafov, z ktorých dva posledné sú dlhšie, štyri veľmi krátke: 1. *Rady stavenia.* 2. *Rovnania.* 3. *Odchod v radoch.* 4. *Ťahania v radoch.* 5. *Výviny z radou.* 6. *Pohyby s čiastkovitou kolonou.* Tu označí povel a hneď ho aj vysvetľuje. Ako prvý návrh, tak aj „Úprava" obsahuje niekoľko ortografických nedôsledností. Veľmi zjavné je to napríklad pri prevzatom slove *kolóna* (v slov. dnes s dlhou kvantitou, česky *kolona*). Tu má až štyri nuansy: *Kolóna, colonna, kolona, kolonna.* Podobne *odiel — oddiel.* Je i roztrieštenosť názvoslovná: *kommandant — velitel, officier* (oficír) — *dústojník.* Oproti predošlému *hlad* je *hlaď.*

Lexikálne osobitnosti.

Substantíva:

telo vo význame ‚teleso' (corpus, Korps), ale aj vo význame nášho ‚sbor'; *taktickó telo;*

dústojník — poddústojník, čo svedčí o tom, že „Úprava" bola napísaná po nejakom krátkom časovom odstupe, pretože

„Vojanská cvičba" tieto substantíva ešte nepozná, kým v „Úprave" sa už striedajú s paralelou otrocky prevzatou. Vo vojenskej češtine vo Fraňkovom preklade „reglemá" „Zachovávaní sprostého vojáka cís. král. pechoty", ktorého tretie vydanie vyšlo r. 1842, je ešte stále *oficír*. Čenský napríklad vo svojom známom „Vojenskom slovníku nemecko-českom", vydanom r. 1871 (!), ešte stále ponecháva hovorový tvar *oficír*, hoci Jungmann už pozná tvar spisovný. Samo slovo je kuriózum: kým pôvodné *oficier* (oficír) je odvodené od „práce", „povinnosti", „služby", *dústojnik* vysvetľuje nositeľa určitých vlastností, vlastnosť človeka, ktorý má mať vojenskú „povinnosť", „službu".

Pôvodca už pozná dobré slová s nulovou príponou *ohlas, oznam, ponosa, prosba,* s novým významom vojenským.

Asi sám prišiel na nomen loci *radovište,* pretože nikde nie je podobný doklad. („Kedykolvek bubenik v rad volá, musí sa každý čím skorej na *radovišti* ustanoviť".) Podobne asi utvoril predponou nové slovo od „chlap" — *predchlap.* („Jestliže chlap 1-ho šíku naučí sa v radovom maršu za svojím *predchlapom* stúpať . . .") (Iba tento doklad.) Používa složené slová s *pol: polstotina, polkolo.* Raz použil slovo s príponou inak kolektivizujúcou *-stvo: dozorstvo* („pod *dozorstvom* velitelou"). Ani *radovište,* ani *predchlap,* ani *dozorstvo* sa nezachovaly v modernom vojenskom názvosloví, ani v názvosloví inom. Z *radovišťa* vzniklo asi čes. *seřadiště* (slov. *usporiadanie*), čo už s „miestom" nemá nič spoločného. Substantíva verbálne *potykaňie sa, vyviňovanie (frontou), zachodeňie (zo zbraňou)* sú už dosť obstojné a s malými zmenami prešly do moderného názvoslovia.

V e r b a.

Pôvodca už pozná sloveso *preložiť* v smysle terminologie doplňovacej služby („Jakokolvek k istej stotine prislúchajúci chlap jedine na rozkaz hlavňieho velitela do druhej stotiny preložený byť môže"), tak isto sloveso *privteliť* („tak podobne k istiemu ťahu privtelený[7] chlap len rozkazom velitela stotiny do druhieho ťahu preložiť sa smie");

zpravovať vo smysle ‚viesť', ‚spravovať' („preto on [velitel

[7] Opäť ortografická nedôslednosť: *preloženy—privtelený.*

ťahu] jak pri manévrach tak aj pri potykaňi sa s nepriatelom svoj ťah podla vyšších rozkazou sám zpravuje");

pilňuvať vo smysle ‚cvičiť' („Stavania radou v ťahoch, stotinách a brojoch musí sa pilňuvať"); asi od toho, že tie „stavania" musely sa *pilne* cvičiť. Slovo domáce a sémanticky hodné nasledovania.

Sem patrí trojica *sediaci — bežiaci — klačiaci* vo význame adverbiálnom („Nabíjat a strielat musí sa chlapstvo *sediaci, bežiaci* a *klačiaci* naučiť..."). Dnes je č. *sedě* — slov. *sediačky, v běhu — v behu, kleče — kľačiačky.*

Poznámka: Rusizmus badať v adverbiu *bystro* („každý velitel stotiny môže svoju stotinu *bystro* poprechodiť a chlapstvo do vyznačenieho frontu úviesť"). Do očí tiež bije fráza síce okrídlená, ale nijako nezapadujúca do kontextu, písaného výrazivom slovenským alebo *zdomácnelým: vice versa* („Lavô kriedlo napred a *vice versa*"). Pôvodca chcel asi aspoň na tomto mieste ukázať, že ovláda aj „vyšší" štýl (jediný prípad).*

Skloňovanie nových miestnych názvov

EUGEN JÓNA

Nové miestne názvy, vznikajúce s novými osadami, alebo zmenou starých názvov, príslušníkom spisovného jazyka robia niekedy ťažkosti pri skloňovaní. Vo svojom jazykovom povedomí nevedia si ich zaradiť hneď do známych kategórií, takže často vzniká kolísanie v rode a potom i v tvaroch. Kým napríklad označenie *Smokovec* bolo v názvoch miestnych častí rozličných obcí, ako *Dolný Smokovec, Horný Smokovec, Starý Smokovec, Nový Smokovec,* v jednotnom čísle, pri jeho skloňovaní nebolo nijakých pochybností. No keď išlo o to, aby sa tieto miestne časti spojily v novú obec s názvom *Smokovce,* hneď vznikla otázka, či nový názov skloňovať podľa mužského vzoru *meč* v množnom čísle *meče, mečov, mečom, mečoch, mečmi,* teda *Smokovce, Smokovcov, Smokovcom, Smokovcoch, Smokovcami,*

* Kapitola zo štúdie *Vývin slovenskej a českej vojenskej terminologie.*

a či podľa vzoru *„ulica“* v množnom čísle *ulice, ulíc, uliciam, uliciach, ulicami,* teda *Smokovce, Smokoviec, Smokovciam, Smokovciach, Smokovcami,* ako sa dnes skloňujú miestne mená na *-ovce.*[1] Pre tvary podľa vzoru *meč* hovorila živá súvislosť s názvom *Smokovec*[2] v jednotnom čísle, pre tvary podľa vzoru *„ulica“* hovorilo zas obvyklé skloňovanie názvov typu *Bánovce*[3] a pod.

Tu chceme teraz venovať pozornosť miestnym názvom z osobných mien, ako *Štúrovo, Šafárikovo, Bernolákovo,* ktoré vznikly vo väčšom počte pri nedávnom poslovenčovaní miestnych názvov.[4]

Už i po roku 1918 niektoré nové obce nazvali si kolonisti

---

[1] Názvy, ako *Abrahamovce, Bánovce, Čelovce, Michalovce, Mošovce* atď., utvorily sa z rodových alebo čeľadných mien *Abrahamovci, Bánovci*... s významom ‚Abrahamovi synovia, Abrahamova čeľaď' ap., a to tak, že v súvislosti s ich novou funkciou ako miestnych názvov zo životných staly sa neživotnými. Časom po istom kolísaní zmenil sa aj ich rod a tak i skloňovanie.

[2] Názov *Smokovec* s prívlastkami Horný, Dolný atď. akiste ostane i ďalej v miestnych častiach novej obce.

[3] Na priamu otázku, ako treba skloňovať nový názov *Smokovce,* odpovedali sme v Slovenskej reči XII, 200, že pri názve *Smokovce* je veľmi živá asociácia s názvom *Smokovec* v singulári muž. rodu, preto ho dnes nemožno skloňovať podľa vzoru „ulica“. Za správny pokladáme dnes tvar *vo Smokovcoch* (nie „v Smokovciach“), hoci vývin môže ísť iným smerom.

[4] Pôvodný návrh na poslovenčenie neslovensky znejúcich miestnych názvov vypracovala Stála komisia pre stanovenie názvov miest, obcí a osád pri Povereníctve vnútra v Bratislave podľa elaborátov univ. prof. Dr. J. Stanislava (južné Slovensko) a univ. prof. Dr. B. Varsíka (ostatné časti Slovenska). Predbežná diskusia o niektorých otázkach (napr. či možno dávať obciam s neslovenskými menami staré slovenské názvy obcí, ktoré zanikly) vyvinula sa medzi prof. Stanislavom a Varsíkom v časopisoch (Kultúrny život a denná tlač). Spomenutá komisia, v ktorej okrem zástupcov Povereníctva vnútra a dvoch hlavných referentov, zástupcov Slovenskej univerzity univ. prof. Dr. J. Stanislava a univ. prof. Dr. B. Varsíka — boli zástupcovia Slovenskej akadémie vied a umení a Matice slovenskej (Dr. F. Bokes, Dr. E. Jóna, Dr. J. Štolc), postupovala tak, že neslovenské názvy a) nahrádzala starými zabudnutými názvami, b) prekladala často aspoň približne, aby sa nestrácala súvislosť s predošlým názvom, c) nahrádzala celkom novými názvami, tvorenými v duchu slovenčiny. V mnohých prípadoch pri zmene šlo len o dôslednejšie prispôsobenie dialektických názvov pravidlám spisovného jazyka. Stála komisia sama nenavrhovala názvy podľa slovenských spisovateľov a národovcov. Zmeny miestnych názvov podľa vyhlášky povereníka vnútra zo dňa 11.

podľa známych spisovateľov alebo národovcov a politikov, ako napr. *Bottovo*[5] v okrese Jesenské (býv. Feledince), *Hodžovo*[6] v okrese Komárno ap. Teraz z osobných mien utvoril sa pomerne veľký počet názvov, a to:

a) príponou privlastňovacích prídavných mien pre mužský rod *-ov: Gorazdov* (za starý názov *Garázda,* osada v miestnej obci *Mučeníky, Močenok,* okres Šaľa), *Kukučínov* (za *Oros,* maď. *Oroszi,* v okrese Želiezovce); okrem toho touto príponou sú tvorené názvy, ktoré sa len prispôsobily, ako napr. *Gešajov* (za *Gessayov*), *Štefanov* (za *Štepanov*), *Mikulášov* (za *Niklašov*);

b) príponou privlastňovacích prídavných mien pre ženský rod *-ová* (s predĺženou koncovou samohláskou *-ova: -ová* podľa prídavných mien tzv. akostných *pekný, pekná, pekné; brezový, brezová, brezové,* ako je i v ženských priezviskách na *-ová*): *Štefanovičová* (za *Taraň* v okrese Nitra) a *Jánošíková* (za *Schildern, Dénesd* v okrese Šamorín); okrem toho upravily sa alebo preložily sa názvy, ktoré majú príponu *-ová* buď pri krstnom mene: *Mikulášová* (za *Niklová* v okrese Bardejov), *Marcelová* (za *Marcell-Keszi* v okrese Hurbanovo, býv. Stará Ďala), *Ľudovítová* (za *Lajošová,* Lajos v okrese Nitra), *Pavlová* (za *Páld* v okrese Štúrovo, býv. Parkan), *Šebastová Nižná, Vyšná* (za *Šebeš Nižní, Vyšní* v okrese Prešov), *Jurová* (za *Dercsika* v okrese Dunajská Streda), buď pri apelatívach životných: *Vlková* (za *Farkašovce* v okrese Kežmarok), *Kráľovičová* (za meno osady *Királyfia* v okrese Krupina), *Hosťová* (za *Gesť, Geszte* v okrese Nitra). (Pri apelatívach neživotných, napríklad *Hubová* za *Gombáš* v okrese Ružomberok, ako o tom ešte bude reč, ide o inú príponu *-ový, -ová, -ové.*);

c) príponou privlastňovacích prídavných mien pre stredný

---

júna 1948, č. A-311/16-II/3-1948, nie sú teda všetky podľa návrhov spomínanej Stálej komisie.

[5] Porov. *Štatistický lexikon obcí v republike Československej III, Slovensko,* Praha 1927, str. 78, kde pri názve *Bottovo* je poznámka pod čiarou: Obec utvorená z kolonizovaných miestnych častí obce Dubovca a z častí územia obcí Cakova a Rimavskej Seči.

[6] Porov. na mieste, uvedenom v pozn. 5, str. 9, kde pri názve *Hodžovo* pod čiarou je poznámka 1: Obec utvorená z kolonizovaných miestnych častí obce Bode a Tône.

rod *-ovo: Bernolákovo* (za *Čeklís* v okrese Bratislava-okolie), *Švermovo* (za *Telgart* v okrese Brezno), *Hurbanovo* (za *Starú Ďalu* v okrese Hurbanovo), *Sládkovičovo* (za *Diosek* v okrese Galanta), *Štefánikovo* (za *Štefánikov* v okrese Galanta), *Matúškovo* (za *Takšoň* v okrese Galanta), *Tomášikovo* (za *Tallós* v okrese Galanta), *Šulekovo* (za *Bereksek* v okrese Hlohovec), *Sasinkovo* (za *Šág* v okrese Hlohovec), *Jánošíkovo na Ostrove* (za *Béllepuszta* v okrese Komárno), *Kolárovo*[7] (za *Gutu* v okrese Komárno), *Gondovo* (za *Balvany-Šalmoš* v okrese Levice), *Kalinčiakovo* (za *Varšany* v okrese Levice), *Golianovo* (za *Ďarmoty Lapašské* v okrese Nitra), *Svätoplukovo* (za *Šalgov* v okrese Nitra), *Štúrovo* (za *Parkan* v okrese Štúrovo), *Blahovo V., M.* (za *Aboň V., M.* v okrese Dunajská Streda), *Gabčíkovo* (za *Beš, Böš* v okrese Dunajská Streda), *Palkovičovo* (za *Szap* v okrese Dunajská Streda), *Hroboňovo* (za *Štál Dolní, Alistál* v okrese Dunajská Streda), *Tešedíkovo* (za *Pered* v okrese Šaľa), *Sklenárovo* (za *Béke* v okrese Šamorín), *Hamuliakovo* (za *Gutor* v okrese Šamorín), *Masníkovo* (za *Potôň Predniu* v okrese Šamorín), *Kalinkovo* (za *Szemet* v okrese Šamorín), *Bohúňovo* (za *Lekeňu, Lekenye* v okrese Šafárikovo), *Šafárikovo* (za *Tornaľu, Tornalja* v okrese Šafárikovo), *Božetechovo* (za *Gocnod* v okrese Trnava), *Nálepkovo* (za *Vondrišel, Wagendrüssel*), Bardoňovo (za *Baračku* v okrese Vráble), *Kmeťovo* (za *Ďorok* v okrese Nové Zámky), *Mojzesovo*[8] (za *Izdeg* v okrese Nové Zámky), *Palárikovo* (za *Meder Slovenský* v okrese Nové Zámky), *Čajakovo* (za *Lekýr, Lekér* v okrese Želiezovce), *Kubáňovo*[9] (za *Setiek, Szete* v okrese Želiezovce).

Pre úplnosť bolo by možné uviesť, že z osobných mien tvorily sa miestne názvy aj iným spôsobom, ako *Jesenské* (za *Feledince, Feled* podľa priezviska Janka Jesenského), *Medvecké* (za *Ursínyovo* podľa priezviska K. Medveckého), alebo *Štefánikovce* (za *Čelu, Waltersdorf* v okrese Šamorín), *Rastislavice* (za *Degeš* pri Komjaticiach) atď.

[7] Správne by malo byť *Kollárovo* s dvoma *ll*, pretože akiste ide o názov, odvodený od priezviska Jána Kollára, ktoré nemožno meniť.

[8] Správne by malo byť i tu *Moysesovo* podľa priezviska Štefana Moysesa; porov. tu pozn. 7.

[9] Správne by malo byť *Kubányovo* podľa priezviska Ľudovíta Kubányho; porov. tu pozn. 7.

Najviac názvov — ako vidno zo soznamu — utvorilo sa príponou *-ovo,* a to podľa starej požiadavky J. Škultétyho[10], že názvom na *-ovo* treba dávať prednosť pred názvami na *-ov,* lebo sú pre strednú slovenčinu typické.

Je iste zaujímavé konštatovať, že pri tvaroch miestnych názvov na *-ová, -ov* niet toľko kolísania a neistoty ako pri tvaroch na *-ovo.* Pri takých názvoch už po r. 1918 vznikla otázka, ktorý tvar je správny: *v Hodžove,* či *v Hodžovom.* J. Škultéty podľa turčianskeho úzu radil písať *z Hodžova, v Hodžove,* lebo v Turci sa hovorí *od Škodova, na Škodove*[11] ap.

Vznik starších podobných miestnych názvov možno takto vyložiť.[12] Kedysi miestne názvy, ako hrad, vrchy, dedina, ves, lehota, mesto, pole, hradište, selo, selce atď., rozlišovaly sa prídavnými menami privlastňovacími, utvorenými z mien majiteľov. Časom obecné podstatné mená v názvoch sa vynechávaly, takže sa na ne zabudlo a privlastňovacie adjektíva sa staly samostatnými menami. Tým sa zmenilo aj ich zaradenie: staly sa podstatnými menami a dnes sa skloňujú podľa príslušných vzorov substantív: *Púchov, do Púchova, v Púchove* atď. podľa vzoru *dub* (nie do „Púchovho", v „Púchovom"), *Kalinovo, do Kalinova, v Kalinove* podľa vzoru *mesto* (nie do „Kalinovho", v „Kalinovom"). — I dnes kým tvar *Štúrovo* je vo funkcii prívlastku, skloňuje sa ako každé privlastňovacie prídavné meno (vzor *otcov, otcova, otcovo*); keď tvar *Štúrovo* je vo funkcii samostatného miestneho názvu, hodnotí sa ako podstatné meno a tak sa i skloňuje (vzor *mesto*):

N. *Štúrovo*	*Štúrovo dielo*
G. *(zo) Štúrova*	*(zo) Štúrovho diela*
D. *(k) Štúrovu*	*Štúrovmu dielu*
A. *Štúrovo*	*Štúrovo dielo*
L. *(v) Štúrove*	*(o) Štúrovom diele*
I. *(so) Štúrovom*	*(so) Štúrovým dielom.*

[10] Porov. SP LI, 1935, 171, pozn. 3. J. Škultéty nerád videl napríklad názov *Púchov.* Slovenský tvar mal byť „Púchovo".

[11] *SP* XLV, 1929, 128. J. Škultéty na záver doslovne hovorí: „Tak tvorených miestnych mien známe na Slovensku množstvo, a všade, v každom kraji takéto je ich skloňovanie..."

[12] Porov. napríklad Dr. Štefan Hlavatý, *Vývoj skloňovania podstatných a prídavných mien slovenských,* Trnava 1922, str. 185 a n.; Ján Damborský, *Slovenská mluvnica I.,* Nitra 1930, 217.

akadémia vied a ... Knižnica

Pravda, všetky miestne názvy na *-ovo* alebo *-ová* nemusia byť z osobných mien, ako svedčia i vyššie uvedené prípady (napr. *Hubová*). Príponou *-ový, -ová, -ové* v slovenčine sa tvoria často prídavné mená látkové, napr. *dubový, hrabový, brezový, vŕbový* atď. Názvy, ako *Vŕbové, Dubové, Brezová* ap. akiste označujú polohu osady podľa lesov, hájov a iných prírodných vlastností miesta. A podľa nich možno usudzovať, že ani všetky názvy na *-ovo* nie sú z osobných mien. Keď v tom istom kraji (v Novohrade) sú blízko seba obce *Kalinovo, Hrabovo, Mladzovo, Brezovo,* nepravdepodobné je, že by boly všetky odvodené od osobných mien, ale je možné, že sa utvorily analogicky, napodobnením takých mien.

No dnes všetky miestne mená, zakončené príponou *-ovo,* bez ohľadu na to, akého sú pôvodu, skloňujú sa rovnako: *Fiľakovo* i *Námestovo, Brezovo, Hrabovo* i *Štúrovo, Šafárikovo, Bernolákovo* atď. skloňujú sa v spisovnej slovenčine podľa vzoru „mesto". Správne sú teda tvary: *do Štúrova, do Šafárikova, do Bernolákova, do Hurbanova; v Štúrove, v Šafárikove, v Bernolákove, v Hurbanove,* nie tvary v „Štúrovom", v „Šafárikovom", v „Bernolákovom" ap., aké niekedy nachodíme v novinách i počujeme v rozhlase.

O jazyku našich hospodárskych časopisov

ĽUBOR ČUNDERLÍK

Súčasná jazykovedná práca popri húževnatom úsilí vybudovať teoretickú základňu svojho bádania sústreďuje sa na úlohy, ktoré prináša zaradenie spisovného jazyka v rozličných funkciách do životných súvislostí. Pri týchto úlohách, dôsledne praktických, uplatňuje sa požiadavka, aby jazykové prostriedky dorozumievania maly pevnú hodnotu a aby tieto prostriedky vo všetkých okolnostiach podporovaly dorozumievaciu funkciu jazyka. V tejto súvislosti uplatňuje sa normotvorná stránka spisovného jazyka, pričom sa jazyk prejavuje ako hodnota, ktorá stojí nad každým jazykovým prejavom, zaradeným do praktických životných daností. Na druhej strane vystupuje do popredia využitie spisovného jazyka pre určité ciele. Prostriedky

spisovného jazyka sú podriadené rozličným funkciám, ktoré uvádzajú jazyk do priameho kontaktu s praxou. Funkcia jazyka je cieľ, ktorý posväcuje prostriedky v tom smysle, že tomuto cieľu sa podriaďuje výber jazykových prvkov, ich stavba i celkové zaradenie.[1]

Zo vzájomných vzťahov uvedených kvalít utvára sa hodnota, ktorej nositeľom je kultúrny jazyk. Načrtnúť problematiku spisovnej slovenčiny ako kultúrneho jazyka so svojskou funkciou v našich hospodárskych časopisoch kladieme si za úlohu tejto štúdie.

Reč hospodárskych časopisov v rámci slovenského časopisectva, i v pomere k ostatným funkčným jazykom reprezentuje pozoruhodný jazykový materiál. Zvláštnosti tohto materiálu vyplývajú z rozličných úloh, ktoré zámerne formujú spisovný jazyk. Preto treba najprv prihliadnuť k dvojitosti úloh, ktorými sa hospodárske časopisy stávajú súčiastkou praktického diania, po druhé treba mať na zreteli dôsledky týchto úloh v konečnom cieli a po tretie sledovať uvedené fakty na širokom pláne jazykového systému. Prvotnou funkciou časopisectva je komunikatívnosť, čiže úloha a na základe tejto úlohy utvorená schopnosť rýchle, pohodlne, živo a vecne informovať čitateľa. Komunikatívnu funkciu jazyka majú do dôsledkov spíňať noviny. Odborné revuálne časopisy sa zrejme odkláňajú od tohto výlučného zamerania novín a dávajú možnosť uplatniť sa rozličným iným funkčným jazykom. Táto tendencia nie je jednoznačná a vo výsledkoch predstavuje skĺbenie komunikatívneho jazyka s jazykom odborným. Odborný jazyk vo svojej funkcii oznamovacej smeruje k precíznemu vybudovaniu pojmovej sústavy a vyvíja úsilie spresniť výrazové prostriedky, uspôsobiť jazykový materiál pre náležité chápanie v medziach odborného oznámenia. Sociálna úloha odborného časopisu teda stavia na úsilí informovať, ujasňovať problematiku v okruhu odboru (polemické články) a vzdelávať. Okrem toho v pomere k čitateľovi prejavuje odborné časopisectvo úsilie utvoriť pevný káder odborne zainteresovaného čitateľstva. Potrebné je ešte zdôrazniť, že naše hospodárske časopisectvo možno rozdeliť zhruba do

[1] V teoretických častiach tejto štúdie vychádzame z téz knihy *Spisovná čeština a jazyková kultura,* Praha 1932, 32 a n.

dvoch skupín. Prvá skupina zrejme inklinuje k žurnalistickému oznámeniu a v druhej skupine uplatňuje sa svojráznejšie odborný ráz časopisu. Tento fakt podmieňuje aj účasť funkčného jazyka na oznámení, ktoré má informatívny charakter, alebo je oznámením čisto odborným. Účelné kríženie oboch týchto tendencií je základňou.

Teraz možno pristúpiť k celkovej charakteristike týchto funkčných jazykov. Komunikatívny jazyk novinárstva využíva všetky prostriedky, ktoré v danej funkcii pomáhajú účelne vybudovať komunikatívnu schopnosť jazykového a mimojazykového materiálu. Závažný podiel na vytvorení tejto schopnosti nesie vizuálna stránka tlačeného slova. A preto komunikatívny jazyk zámerne využíva prostriedky typografické. Striedajú sa rozličné typy písma v titulkoch, podtitulkoch a texte. Jednotlivé odseky, v ktorých je ustálený obsah, majú ustálené typy písma a ustálené miesto v časopise. Typografickým rozlíšením sa naznačuje obsahová rozdielnosť, úlohu týchto vonkajších prostriedkov obzvláštnenia napomáha aj syntaktická výstavba. Na ilustráciu uvedieme napríklad kurzívkovú časť, kde sa markantne odlišujú jazykové prostriedky, typ písma a čiastočne i obsah od celkového charakteru časopisu. Časť obsahu zaobstaráva spojenie s celkovým zameraním časopisu. Aj jazykový materiál predstavuje celkom inú funkčnú oblasť. Využívajú sa prvky básnického jazyka. Typografické prostriedky majú umožniť ľahké čítanie pohľadom. Podobnú úlohu majú aj ustálené spojenia. Syntaktická schéma nezaťažuje a neodvádza pozornosť čitateľa, myslenie je usmernené a do popredia vystupuje bezprostredný obsah oznámenia. Ako sa v iných funkciách vnímanie zámerne brzdí, či už ide o tvorivé myslenie alebo citové zažívanie, tak sa novinársky jazyk sústreďuje na oznámenie ničím neviazané podľa možnosti pre najširšiu sociálnu oblasť.

Jazyk odborný má tiež svoju specifickú výstavbu. Ustálené väzby sú v tomto jazyku náležite ocenené. Majú podstatne inú úlohu ako v komunikatívnom jazyku. Základné tendencie odborného jazyka, účelnosť a presnosť, ktorým funkčne vyhovuje každý prvok, čo ustaľuje jazykový materiál, rozmnožily a roztriedily zásobu jazykových skamenelín. Vecnú stavbu udržuje, čo je pre jazyk odborný charakteristické, účelné rozvrstvenie

šablón a neutralizačných formuliek. Šablóny, aj neutralizačné formulky utvárajú v odbornom jazyku základňu, na ktorej sa utvára určitý svojský význam oznámenia v ustálených, opakujúcich sa situáciách. Stoja obyčajne na začiatku vety. Okrem uvedených prvkov odborný jazyk charakterizuje celá sústava automatizovaných slov, termínov a rozličných druhov skamenelín. Z uvedených poznámok je jasné, že stanovisko účelného využitia všetkých možností, ktoré jazykový materiál môže poskytnúť, došlo v tejto jazykovej funkcii k zásadnému uplatneniu.

Rozviedli sme vonkajšiu charakteristiku, ktorá formuje jazyk našich hospodárskych časopisov v jej funkčnom zaťažení. Pristúpime k charakteristike jazykového materiálu na danom pláne deformujúcich príčin.

Jazyk hospodárskych časopisov ako charakteristická jazyková funkcia z jazykového materiálu koncentruje sa náležite využiť prvky lexikálne a syntaktické. Lexika hospodárskych časopisov má svoju špeciálnu stavbu morfematickú (najmä čo sa týka frekvencie jednotlivých foriem), semiologickú a gramatickú vo vzťahoch k lexike iných funkcií a specifikum tejto lexiky úzko súvisí s jej prameňmi. Pozoruhodným typom s hľadiska frekvencie je deverbatívne tvorenie substantív koncovkovou morfémou *-nie*. Príklady: zamerať — *zameranie* (s významom ‚smerovanie'), znárodniť — *znárodnenie,* znížiť — *zníženie,* odôvodniť — *odôvodnenie,* zabezpečiť — *zabezpečenie,* povoliť — *povolenie,* ručiť — *ručenie,* rozviesť — *rozvedenie* (Bud.), vymieľať — *vymieľanie* (Roľ. hlas), predpriadať — *predpriadanie* (Slov. tex.), zaistiť — *zaistenie* (Zprav.), vyriešiť — *vyriešenie* (Hosp. obz.). K tomuto typu prináležia deverbatíva, v ktorých je obmenená forma vidu základného slovesa. Napríklad: rozhodovať — *rozhodovanie* (popri *rozhodnutie*), posudzovať — *posudzovanie,* uvoľňovať — *uvoľňovanie,* nadstavovať — *nadstavovanie* (Bud.). Toto tvorenie deverbatív, ktoré dáva možnosť uplatniť sa aj vidovej stránke slovesa, je veľmi výhodné v odbornom jazyku, lebo umožňuje jemné nuansovanie jednotlivých významov. Preto sa aj plne uplatňuje v danej funkcii a je potrebné, aby sa táto schopnosť v slovenčine náležite využila. Koncovkové *-nie* v danom type deverbatív naznačuje, že obsah diela smeruje k zovšeobecneniu, pomerne k širokej významovej

oblasti. Okrem tohto typu, ktorý má svoje náležité opodstatnenie v komunikatívnom jazyku, odborný jazyk využíva iný typ deverbatív. V tomto type nie je bezprostredne jasné, ktorý tvar načim pokladať za základný.[2] Možno však vychádzať z danosti, že slovesný príznak chýba. Príklady: vzrastať — *vzrast,* vyskytnúť — *výskyt,* preskúmať — *prieskum,* obrátiť — *obrat* (Bud.), odpadnúť — *odpad* (R. hl.), sbierať — *sber* (Zprav.). Významová stránka substantív tohto typu smeruje k jedinečnosti. Ich obsahová náplň je presne vymedzená. Pre túto vlastnosť odborný jazyk si ich náležite osvojuje. Presná diferenciácia rozličných významov, ktorá sa v odbornom jazyku uplatňuje ako veľmi naliehavá požiadavka, úspešne používa na vybudovanie odborného názvoslovia spájanie dvoch rozličných slov v jeden názov. Príklady: *medzičlánok, protiplán, nadplán, dvojročnica, dlhopis, polotovar, polovýrobok, zahraničnoobchodný* (Bud.), *celoštátny, pôdohospodárstvo, plnoprávny, národohospodársky, obchodnopolitický* (Zprav.), *drobnochov* (Roľ. n.). Spájanie slov sa nevymyká zo systému spisovného jazyka. Predložky v slovnom složení sa pripájajú priamo. Adjektíva a substantíva sa spájajú prostredníctvom spojovacej morfémy *-o-*. Spojovacia morféma je v slovenčine najstabilnejšia a ustálenosť jazykových prostriedkov je plán, na ktorom odborný jazyk spĺňa svoje funkčné poslanie.

Slovenčina má bohatý morfematický inventár. Každá morféma má svoj vlastný obsah. Odborný jazyk s hľadiska presnej diferenciácie termínov musí zámerne ťažiť z tohto morfematického pokladu. Musí sa však dbať na to, aby sa ustálený význam morfémy nedostal do rozporu s významom, ku ktorému smeruje slovo a jeho širšie vetné zaradenie. S týmto zjavom sa stretáme v odborných jazykoch pri tvorení nových názvov a tu možno uviesť príklady z dnešnej tlače: *nadplán — protiplán, strojový — strojný, plánovaný — plánovitý* ap. Význam morfematickej stavby sa zreteľne dostáva do závažného postavenia pri slovách, ako sú napr. *družstevníctvo, rozdeľovňa, prevádzka* (Bud.), *poistenec, údržba, účtenka* (Zprav.), *hydinárstvo* (Roľ. n.), *konopie* (Slov. tex.), *plánovník, mliekárstvo* (Hosp. o.). Závažnosť systému ako platný činiteľ pri výstavbe

[2] Porov. J. Horecký, *JS* I—II, 453.

slova stavia sa do popredia pri tvorbe neologizmov. V tvorení neologizmov v odbornom jazyku pozorujeme tendenciu zachovať systém a tento zjav hodnotíme ako úsilie odborných neologizmov rozšíriť svoju platnosť na celú oblasť jazyka a taktiež túto platnosť urobiť trvácou. Prejavuje iné zámery ako neologizmus básnický.[3]

S morfematickou výstavbou súvisí dôležitá zložka lexiky každého funkčného jazyka, a to je jeho sémantická stránka. Každý slovný tvar je i nositeľom určitého významu. Vo všeobecnej slovnej zásobe smeruje tento význam k slovnej vrstve, ktorej významový obsah je dosť široký, aby mohol pojať všeobecné aj špeciálne vlastnosti určitého pojmu. Okrem toho sú, pravda, významy s presne vymedzeným obsahom. Pomer funkčného jazyka k významovej časti slovnej a materiálnej charakterizuje úsilie zmeniť význam, ktorý je bežný vo všeobecnom jazyku. Nemožno však povedať, že by sa týmto porušovala ustálenosť jazykových prvkov. Zmena významu v odbornom jazyku má za úlohu doviesť do priamej súvislosti všeobecne platný význam s jedinečným obsahom určitého výrazu, a naopak. Dosahuje sa to rozličnými spôsobmi a na rozličných miestach vetnej stavby. Zmena významu je teda priamo závislá od toho, ako je určitý význam zaradený v texte. Osobitné postavenie vo vete majú ustálené syntaktické väzby, ktoré menia význam slova, ale tu je potrebné chápať zmeny v rámci celej syntaktickej jednotky, kde sa význam jednej šablóny podriaďuje celkovému významu. Príklady: *Klonia sa k tomu názoru . . ., Touto úrovňou prekročil . . .* (Bud.). O postavení syntaktických väzieb bude reč ďalej.

K bežným zjavom, v ktorých sa význam mení, dochádza v prípadoch, keď sa dve substantíva stretnú v bezprostrednej blízkosti. Utvára sa takto významový celok, v ktorom navzájom na seba pôsobia dva rozličné významy s pomerne širokým obsahom a týmto spojením sa ich významová stránka usmerní a zúži. Príklady: *v úseku celulózy, nadstavovanie pracovného času, tabuľa ryžových polí, oddelenie výroby, chod podniku, ťažba rudy, charakter nášho dovozu, výzbroj tramvajových vozňov* (Bud.), *zrážkové vody* (Roľ. n.), *zelené hnojenie* (R. hl.),

[3] Porov. J. Mukařovský, *Kapitoly* I, 107.

výkup odstavčiat (R. hl.). Do podobného vzťahu sa dostáva postavenie podstatného mena a prídavného mena v bezprostrednej blízkosti, napr.: *živočíšna výroba, stavebný náklad, vedľajšie platy, viazaný vklad, zástavné právo, pevnú náladu, v rudných ložiskách, pri prudkom vzostupe* (Bud.). V takomto postavení mení význam alebo podstatné meno, alebo meno prídavné, a to podľa toho, ktoré z nich smeruje k všeobecnosti, a daná funkcia pre presnosť zúži jeho význam. Sloveso vo vzťahu k najbližšiemu okoliu môže podstúpiť zmenu významu, ale nevykonáva taký zjavný vplyv na významy iných kategórií, a to preto, že sloveso vyjadruje iné vzťahy ako ostatné gramatické kategórie a má dosť možností vyjadriť jedinečnosť v rámci týchto vzťahov. Ako príklad uvedieme: *vysadili z práce* (Bud.).

Iný materiál gramatickej stavby charakterizovali sme v predošlých statiach a na tomto mieste, čo sa týka frekvencie jednotlivých gramatických kategórií, treba zdôrazniť závažný sklon k nominálnemu vyjadrovaniu, ako na to poukazuje hojnosť deverbatív. Specifikum gramatickej výstavby sa uplatňuje najmä vo vetnej stavbe. O tom však ďalej.

Lexika hospodárskych časopisov čerpá svoj materiál z rozličných životných oblastí, s ktorými sa spája hospodársky život. Tieto oblasti sa prenikavo uplatňujú najmä svojou terminologiou, čo znamená, že závažnou sa stáva len časť odborného jazyka, a to tá časť, ktorá najviac vyhovuje komunikatívnej funkcii odborného jazyka. Z odborných jazykov závažné miesto zastáva v hospodárskych časopisoch predovšetkým jazyk, týkajúci sa oblasti národného hospodárstva, obchodu, práva, priemyslu a hospodárskej politiky. Pritom sa uplatňuje aj orientácia na určitý spôsob hospodárenia. Naše dnešné hospodárstvo, ktoré sa preorientovalo na plánovité hospodárenie, musí rovnomerne prevziať i terminologiu tohto hospodárenia, a tak dnešný hospodársky jazyk čerpá hojne z hospodárskej ruštiny, ktorá má túto terminologiu vypracovanú. Treba však mať na pamäti, že určitá podoba v ruskom jazyku, formálne blízka slovenčine, nezodpovedá adekvátne tomu istému významu, ktorý je bežný v slovenčine. Pri takomto prekladaní má sa dbať na systémy, platné v slovenskom jazyku. Zaradenie jednotlivých odborných jazykov vo funkčnom jazyku našich hospodárskych časopisov

možno ilustrovať na niekoľkých príkladoch. Z oblasti národného hospodárstva a hospodárskej politiky mohli by sme uviesť tieto doklady: *päťročný plán, dlhodobý plán, index životných nákladov, národné podnikanie, pracovná príležitosť, stavebná obnova, plánovité hospodárstvo, pracovný útvar, jednotková mzda, spotreba, vývoz, mzdová hladina, racionalizácia výroby, stavebný ruch, stavebné podnikanie, viazaný distribučný systém* (Bud.); z oblasti poľnohospodárstva: *vegetačná doba, aby sa prevetrala pôda, živiny, zavodňovanie, odvodňovacie kanále, osevný plán, obilniny, osivo, orba, bránenie, pomocou fošne, vláči, rastliny, ryža sa silne odnožuje, klas* (Bud.), *okopaniny* (R. n.), *odstavča, olejniny* (R. hl.); obchodu: *bilancia, vývoz, umorovanie, dlhopismi, unifikačnej pôžičky, dolárová a librová oblasť, splatné splátky, úrok, úmor, emisné pôžičky, komunálne pôžičky, znehodnotenie koruny, o menových opatreniach, pri bareli, deflačný, rehabilitovať svoju pozíciu, štátna záruka, dávka z kapitálových investícií* (Bud.), *valuta, kvóta* (Zprav.), *librová devizová oblasť* (Slov. tex.); z priemyslu: *regulátory, s kotvou vírovou, krúžkovou, dieselelektrické motorové lokomotívy, v priemysle železa a kovov, kožu spracujúci priemysel, v rudných ložiskách, prevádzkové budovy, bol v prevádzke, závod* (Bud.); z práva: *zástavné právo, postihové právo, regresívne právo, inštitúcia rukojemstva* (Bud.). Poukázali sme na príkladoch, ako sa jednotlivé oblasti praktického života zúčastňujú na výstavbe lexiky v hospodárskych časopisoch. Každá z týchto oblastí utvára si svoj jazyk a najevidentnejšie sa prejavuje práve slovníkom.

Na lexikálnom pláne hospodárskeho jazyka, i na pláne jazyka hospodárskych časopisov rozlišujeme prvky konštantné (majúce stálu hodnotu a postavenie) a potenciálne (prvky, ktoré sa nemôžu uplatniť aj v iných jazykových typoch).[4] Pre skupinu konštantných prvkov možno prijať delenie K o p e c k é h o[5], ktorý rozoznáva na oblasti lexikálneho plánu hospodárskeho jazyka tieto zložky: 1. termín, 2. automatizované slovo, 3. automatizovaná skupina slov, 4. automatizovaná veta čiže šablóna.

[4] Porov. Zd. V a n č u r a, *Hospodářská linguistika*, Praha 1943 a L. K o p e c k i j, *SlS* 1935, 120.

[5] L. K o p e c k i j, l. c.

Kopeckij na uvedenom mieste presne určil obsah jednotlivých složiek. Termín je slovo, ktoré v akejkoľvek funkcii vždy má stálu platnosť a pociťuje sa ako náležiace k niektorej odbornej oblasti, napr.: *vklad, bilancia, úrok, pôžička, elevátor* (Bud.), *poistenec* (Zprav.), *živnosť* (Zprav.), *sušina* (R. h.), *vyprodukovať* (Sl. tex.), *kombinát* (Sl. tex.), *kalkulácia, jalovina* (Hosp. pr.), *vodáreň* (Nár. pod.). Jeho obsah sa nemení v akomkoľvek spojení. Preto vyhovuje požiadavke presnosti, na ktorú kladie dôraz odborný jazyk. Tejto požiadavke vyhovujú slová, prevzaté z cudzieho jazyka alebo neologizmy, a to preto, že v rozličných spojeniach nie sú zaťažené rušivými predstavami. Charakteristikou termínu je teda jeho sémantická presnosť a vyhranenosť a obmedzenie jeho užívania na oblasť odborných jazykov.

Automatizované slovo má v danej funkcii vymedzený význam, ale tento význam sa mení v iných funkciách. Príklady: *nálada* v spojení *Trh koži si udržuje i naďalej pevnú náladu* (Bud.), *chod podniku, ťažba, úsek* (Bud.), *aukčný trh na plemenný materiál* (R. hl.).

Automatizovaná skupina slov sa formálne skladá z viacerých slov, ale významovo je jednotný celok. Príklady: *viazaný vklad, bytové družstvá, cenný papier, vysadiť z práce* (Bud.), *dámske šatovky* (Slov. tex.), *osnova zákona, ohlasovacia povinnosť* (Hosp. pr.), *zástupca firmy, nemocenské poistenie* (Zpr.). O vzájomných vzťahoch jednotlivých slov v automatizovanej skupine prehovorili sme už vyššie.

Šablóny nie sú už také jednoznačné ako predchádzajúce skupiny. Šablóny sú ustálené väzby, ktoré sa užívajú v ustálených a opakujúcich sa situáciách. Príklady: *venoval svoju návštevu, získal prehľad, je len potrebné, z toho teda vidieť* (Bud.), *kvôli informácii oznamujeme, cieľom zaistenia* (Zpr.), *majúc na zreteli* (Sl. tex.), *za týchto skutkových predpokladov* (Sl. pôd.), *s hľadiska, pokiaľ ide o* (Sl. pôd.). Šablóny tvoria prechod k syntaktickým prostriedkom jazyka.

Výstavba lexiky a využitie jej prostriedkov, ako sme na to poukázali, charakterizuje jazykový materiál hospodárskych časopisov. Práve tak syntaktické prostriedky a výstavba vety majú značný podiel na utvorení samobytného rázu vo funkčnom vy-

užití jazyka našich hospodárskych časopisov. Šablóny hojne používa jazyk novinársky a jazyk odborný, a preto sa dostáva šablónam v hospodárskych časopisoch širokého uplatnenia. V komunikatívnom jazyku umožňujú šablóny svojou významovou ustálenosťou obľahčené čítanie a v odbornom jazyku podporujú svojou ustálenosťou účelnosť. V našich hospodárskych časopisoch prevláda komunikatívna funkcia šablón. Charakteristické je, že v rozvitej vete hospodárskeho časopisectva figuruje šablóna na začiatku súvetia. Príklady: *Poukazuje sa tiež na to..., Zásada je tá..., Toto je s hľadiska administratívneho prirodzené..., Skúsenosti ukázaly..., Kloníme sa k tomu názoru..., Tu sa však zasa namieta..., Bolo by najprirodzenejšie..., Nesmie sa prezerať..., Treba mať na mysli..., Bolo by nesprávne...* (Bud.). Na uvedených šablónach buduje sa celkový jazykový prejav. Šablóny posúvajú jazykové oznámenie tým spôsobom, že uvádzajú novú myšlienku a tým naznačujú ukončenie predchádzajúcej myšlienky. Spájajú rozvinutý myšlienkový postup v jednotný jazykový prejav. Šablóny a syntaktické automatizácie majú významné postavenie aj vnútri vety. Tieto útvary dávajú vete významové zafarbenie, zatiaľ čo iné slovné kategórie zaobstarávajú obsahovú náplň. Nominálne vyjadrenie, ktoré sme uviedli ako charakteristické pre odborný štýl, prejavuje sa aj v skladbe. Stavba odborného prejavu na rozdiel od iných funkčných jazykov nerozvíja sa gramaticky. Myšlienkové celky plynú za sebou, jednotlivé myšlienkové členy priraďujú sa k sebe staticky. Významová stránka nie je závislá od rozvíjania deja. Preto charakterizuje skladbu odborného jazyka (a to najmä otázkou frekvencie), že sloveso je zbavené svojej dejovosti (priebeh v čase) a naznačuje sa tým statickosť celého prejavu. Tomuto účelu dobre vyhovuje infinitív, ktorý prostredníctvom automatizácie zapája sa do vetného celku. Na príkladoch: *nemožno predvídať, prijatím sovietskych návrhov na poverenie vyšetriť, núti uvažovať, môžu platiť, chce udržovať, bude musieť obnoviť* (Bud.), vidno, ako hlavné sloveso zámerne smeruje k statičnosti. Popri automatizáciách rozličného druhu dôležitý význam pre vetnú stavbu má vedľajšia veta, a preto veta odborného prejavu je bohato členená.

V odborných jazykoch, aj v jazyku novinárskom, často do-

chádza k zjavu, ktorý môžeme nazvať prehodnotením štýlu, alebo, ako to nazval Škultéty, „kostrbatosť štýlu“.[6] Dochádza k tomu v tých prípadoch, keď sa odbornosť jazykového prejavu chce vo všetkých okolnostiach zdôrazniť, a to aj taký prvok, ktorý nie je s hľadiska odbornosti významný. Porovnajme napríklad vetu: *Sú však aj takí ľudia, ktorí by mali možnosť iného uplatnenia* ... (Bud.). Prvá časť tejto vety nemá odborný, lež zjavne komunikatívny charakter. V druhej časti dal pisateľ výslovne odborný ráz a touto protichodnosťou vzniká prehodnotenie štýlu. Pravdivosť štýlu sa narušuje aj vtedy, keď v prejave komunikatívneho zamerania používajú sa prvky odborného jazyka.

Z minulosti slovenského hospodárskeho jazyka pripomenieme ešte stav, keď jednotlivé prvky, prevzaté z hospodárskej češtiny, pokladaly sa za prvky odborného štýlu. Dnes možno konštatovať, že sa tento stav prekonal v tom smysle, že si slovenčina v rámci svojich systémov utvára adekvátne odborné jazyky.

Záverom možno shrnúť niektoré dôsledky pre jazyk hospodárskych časopisov, ktoré vyplývajú z uvedeného materiálu. Predovšetkým majú sa vyberať tie jazykové prostriedky, ktoré nežaťažujú a neodvádzajú pozornosť čitateľa, ale zámerne sledujú cieľ podporovať stanovisko účelnosti. Tu, pravda, nemožno súhlasiť s požiadavkou, aby sa nové odborné výrazy tvorily tak, že už vžitému odbornému výrazu dá sa nová významová náplň.[7] Tým by sa narušila stabilita jazyka a zaťažila srozumiteľnosť. Pre stavbu slovníka má podstatnú dôležitosť zásada, aby sa morfematická výstavba nedostala do rozporu s významom slova. Pri prekladaní a preberaní z iných jazykov, najmä z jazykov slovanských, má sa dbať na systémy, platné v slovenčine, a nedať sa mýliť formálnou podobnosťou. Hľadisko účelnosti a srozumiteľnosti musí sa uplatniť aj v skladbe. V odbornom jazyku sa často stáva, že význam vety sa zatemňuje, ak sa nahromadia v blízkosti rovnaké pády, napr. genitívy, ktorými sa má vyjadriť vlastnícky vzťah. Účelné je v takomto prípade využívať predložkové pády a rozličné syntaktické väzby, aj iné slovné kategórie.

[6] *SR* II, 36.

[7] Porov. Dr. E. Sahliger, *SR* IX, 87.

V dnešnom našom živote hospodárstvo je majetkom celého nášho pracujúceho spoločenstva a hospodárske časopisectvo popri inej hospodárskej publicite má významné postavenie nielen komunikatívne, ale aj výchovné. Uvedomiac si túto skutočnosť, načrtli sme hlavné zásady, platné pre jazyk hospodárskych časopisov, ktoré je potrebné kultivovať ďalšou jazykovednou prácou.[8]

Skloňovanie niektorých cudzích slov

LADISLAV DVONČ

Orlovský—Arany v *Gramatike jazyka slovenského*[1] hovoria o čiastočne sklonných a nesklonných slovách. Vo všeobecnosti nie je skoro vôbec udané, prečo sa jednotlivé slová iba čiastočne, alebo vôbec neskloňujú. Uvádza sa, že „niektoré" cudzie slová sa skloňujú len v jednotnom čísle, a v čísle množnom sú nesklonné (*kuli, abbé, mufti, regenschori*), ale termín „niektoré" nám veľmi málo hovorí, aby sme vedeli určiť, o aké substantíva ide. Presnejšie je povedané, že mnohé slová sa neskloňujú pre svoje neobvyklé zakončenie a uvádzajú sa: *matiné, menu, tableau, kenguru, buržoa, Dachau, Sydney, causerie* atď. „Iné cudzie mená, hoci majú pôvodné zakončenie, podobné ako slová domáce, ostávajú nesklonné: *talmi, harakiri... lady, jury... New Delhi, junktim, vademekum... Maurois, Dumas, Bourget,* ale: *d'Aratagnan,* gen. *d'Artagnana...*".[2] Formulácia pre tretiu skupinu so zakončením ako pri „slovách domácich"

[8] Soznam skratiek použitých časopisov:
Bud. — Budovateľ X, č. 20.
Hosp. ob. — Hospodársky obzor XXX, č. 18.
Hosp. pr. — Hospodárstvo a právo XIV, č. 5—6.
Nár. pod. — Národný podnikateľ II, č. 39.
Roľ. hl. — Roľnícky hlas IV, č. 44.
Roľn. n. — Roľnícka nedeľa III, č. 44.
Slov. pôd. — Slovenský pôdohospodár III, č. 8—9.
Slov. tex. — Slovenský textil II, č. 18—19.
Zprav. — Zpravodaj II, č. 39.

[1] Dr. J. Orlovský—Dr. L. Arany, *Gramatika jazyka slovenského,* Bratislava 1946, str. 168—169.

[2] L. c., str. 169.

je nesprávna. O jej nesprávnosti svedčí aj to, že autori musia uvádzať meno *d'Artagnan* s poznámkou „ale", hoci toto slovo má tiež zakončenie ako slová domáce (napr. *zeman*). Prečo sa jedny slová so zakončením „ako pri slovách domácich" skloňujú, kým iné sa neskloňujú? Prípady, ako *Dumas, Bourget,* nemožno tak posudzovať ako iné slová, ktoré sa uvádzajú, pretože ich zadelenie do deklinačnej sústavy je závislé nielen od ich fonologickej stavby (ich skutočnej výslovnosti), ale aj od ich písanej podoby.[3] „Pri miestnych, málo známych menách, ktorým ťažko nájsť skloňovací vzor (prečo?), neskloňujeme (čo?), ale pridávame k nim prístavok: *v obci, v meste: Meaux, Toulouse, Sansousi, Bordeaux...*" Treba poznamenať, že sú mnohé miestne mená, ktoré sú málo známe, a predsa sa skloňujú, aj keď nemožno zásadne poprieť tento moment ako vplývajúci na zaradenie alebo nezaradenie príslušného mena do deklinačnej sústavy. Ukazuje sa teda, že samo zakončenie alebo pomerne malá známosť príslušného cudzieho substantíva nemôže byť spoľahlivým, resp. výlučným kritériom pre zaradenie alebo nezaradenie príslušných cudzích slov do domácej deklinačnej sústavy.

Pravidlá sloven. pravopisu majú našu otázku riešenú ešte menej presne a správne. Prvé *Pravidlá*[4] sa zmieňujú iba o cudzích rodinných menách. Výslovne uvádzajú, že *Dumas* sa neskloňuje. O miestnych menách sa hovorí: „Veľmi často nechávame cudzie mená neskloňované. Napr.: *Bordeaux, z Bordeaux, v Bordeaux; Waterloo, pri Waterloo; niveau, v niveau; Peru, z Peru, v Peru; Saint-Cloud, z mesta Saint-Cloud* ap." Okrem toho uvádzajú zásadu: „Skloňujeme cudzie mená, ktoré sa dajú *ľahko* (podčiarkol L. D.) skloňovať podľa domácich vzorov alebo ktoré sa skloňujú podľa ustáleného už úzu; ostatné nechávame neskloňované." Zbytočné je už zdôrazňovať, že termín „ľahko" je rovnako záhadný ako všetky ostatné, na ktoré sme už upozornili, pretože sa neuvádza, v čom spočíva „ľahkosť" skloňovania. O cudzích nesklonných apelatívach sa nehovorí vôbec nič,

---

[3] V. Blanár, *Skloňovanie cudzích rodinných mien v spisovnej slovenčine,* Slovo a tvar I, 77.

[4] *Pravidlá slovenského pravopisu s abecedným pravopisným slovníkom,* Praha 1931, 57—60.

iba že sa *niveau* uvádza medzi uvedenými slovami, ktoré sa nechávajú neskloňované.

Druhé *Pravidlá*[5] hovoria iba o francúzskych priezviskách, zakončených na spoluhlásku, ktoré sa „obyčajne" neskloňujú, napr. *Maurois,* gen. *Maurois, Dumas, Bourget* a pod., *d'Artagnan,* gen. *d'Artagnana,* dat. *d'Artagnanovi* a pod. Prípady, ako *Maurois, Dumas,* nemožno spojovať s *d'Artagnan,* pretože príslušný konsonant na konci slova sa pri prvých nevyslovuje, kým pri druhom u nás áno. Je zaujímavé, že kým prvé Pravidlá uvádzajú od *Bourget, Marat* gen. sg. *Bourgeta, Marata* (rovnako *Prévost — Prévosta*), druhé Pravidlá ponechávajú *Bourget* nesklonné.

Východiskom pre skloňovanie cudzieho slova je, zrejme, zakončenie príslušného slova, teda aspekt fonický. Ale tento sám osebe ešte nepostačí, ako ukazujú prípady *efendi — alibi, Lilge — palmáre, abbé — matiné, kenguru — Densusianu* ap. Ďalším kritériom je zadelenie cudzieho slova do kategórie miestnych mien, osobných alebo neosobných apelatív, kategórie rodinných mien. Konečne, pre skloňovanie niektorých cudzích slov je rozhodujúca rodová príslušnosť jednotlivých substantív. Pri rodinných názvoch a krstných menách použitie mena na označenie mužského alebo ženského nositeľa má svoj odraz na jeho skloňovanie. Práve zadelenie cudzieho slova do určitej významovej kategórie je príčinou, že sa skloňuje čiastočne alebo sa vôbec neskloňuje. Pre zadelenie do deklinačnej sústavy je rozhodujúca aj písaná podoba príslušného cudzieho slova, ako to ukážu prípady *Dantès — Poicaré, Lilge — Bourget, Camus — Inönü* ap.

Štruktúru slovenskej mennej deklinácie možno vyjadriť vzorcom $X+x$[6], pričom X označuje lexikálno-sémantický prvok, x príslušnú pádovú morfému. Lexikálno-sémantický prvok končí sa v slovenčine vždy na konsonant, v cudzích slovách však veľmi často vychodí na vokál.[7] V nom. sg. ako pádové morfémy sú

[5] *Pravidlá slovenského pravopisu s pravopisným slovníkom,* Turčiansky Svätý Martin 1940, 91.

[6] Ján Horecký, *Grécke a latinské vlastné mená v slovenčine,* SR XII, 180.

[7] V. Blanár, *Samohláskové skupiny v cudzích slovách,* Slovo a tvar I, 117.

v spisovnej slovenčine: 1. *ø* pri substantívach muž. rodu typu *chlap, dub, meč,* pri feminínach typu *dlaň, kosť;* 2. vokalické pádové morfémy: *-a* (*sluha, žena, ulica, dievča*), *-á* (*kráľovná*), *-e* (*srdce*), *-ie* (*vysvedčenie*), *-o* (čiastočne subst. mask. typu *chlap: strýko,* subst. neutrá typu *mesto*). Cudzie slová s takýmto zakončením, ak sú príslušného rodu, pomerne dobre sa zaraďujú do príslušnej paradigmy (*Kongo, legenda*) a mnohé slová „zdomácnejú" práve tým, že priberajú domácu nominatívnu pádovú morfému (*fakulta, légia, sfinga ap.*). Jednotlivé rody disponujú teda určitým inventárom takýchto pádových morfém v nom. sg. Ťažkosti pre zaradenie cudzieho slova do domácej deklinačnej sústavy pôsobí mnohokrát výskyt na konci slova takého vokálu, ktorý sa nevyskytuje v domácich substantívach ako pádová morféma v nom. sg. Teda zakončenie slova je prvý moment, ktorý vplýva na skloňovanie. Pre skloňovanie môže byť rozhodujúci aj vplyv sufixálnych morfém, ako ukážu prípady *aleluja, hosana.* Tu by bolo možné hodnotiť koncové *-a* ako pádovú morfému (ako pri type *dievča*), ale zaradeniu substantíva do vzoru *dievča* zabraňujú práve alternácie sufixálnych morfém na konci lexikálno-sémantického prvku pri substantívach typu *dievča.* Cudzie substantíva môžu sa skloňovať alebo *zámenne* (pričom sa vo väčšine prípadov zámenné koncovky pridávajú k nezmenenému derivačnému základu), alebo *menne.* Pri mennom skloňovaní je zvlášť dôležité, či sa príslušné substantívum *celé* hodnotí ako lexikálno-sémantický prvok (napr. *Sardou, -a*) alebo sa jeho koncový vokál prehodnotí na príslušnú nominatívnu pádovú morfému (napr. *Tatarescu — Tataresca*). Ak sa substantívum celé hodnotí ako lexikálno-sémantický základ, potom je v nom. sg. nulová pádová morféma (*Sardou|ø*) a príslušné pádové morfémy sa pridávajú k lexikálno-sémantickému prvku, zakončenému na vokál. V oblasti apelatív pri mennom skloňovaní niet prípadu, že by v nom. sg. bola nulová pádová morféma, ak je lexikálno-sémantický prvok zakončený na vokál (napr. *lýce|um, kongru|a, ide|a, kaka|o, du|o*), resp. presnejšie: pri cudzích slovách môže byť východiskom skloňovania alebo celý tvar, zakončený na konsonant, takže v nom. sg. je nulová pádová morféma (*dátum|ø : dátum|u*), alebo je východiskom istá časť, zakončená konsonanticky (*fór|um : fór|a*),

alebo vokalicky (*lýce|um : lýce|á*), takže v nom. sg. je pádová morféma.

V domácich slovách sú v nom. sg. aj pádové morfémy *-i, -í, -é* pri tzv. „spodstatnelých prídavných menách", ako napr. *vedúci, hlavný, činovné* atď.[8] Skloňujú sa rovnako ako prídavné mená, t. j. jednotlivé koncovky často sa pridávajú k zmenenému derivačnému základu (*vedúci — vedúceho*). Naproti tomu v cudzích slovách, ktoré sa skloňujú zámenne, pridávajú sa jednotlivé zámenné koncovky k nezmenenému derivačnému základu (*abbé, -ho, kuli, -ho, Hardee, -ho*). Pre zaradenie cudzieho slova do zámennej deklinácie je práve rozhodujúca významová zaradenosť slova. Kým osobné apelatíva sa zaraďujú, neosobné s rovnakým zakončením sa neskloňujú.

V domácich slovách sa okrem toho v nom. sg. nevyskytuje ako pádová morféma *-u*, ďalej *-ä*, ani *-ö, -ü*, ktoré nepatria do fonematického inventára spisovnej slovenčiny. Ako sme už uviedli, skloňovanie príslušného slova s takýmto zakončením je ovplyvnené práve skutočnosťou, či sa takýto koncový vokál prehodnotí ako nominatívna pádová morféma (takže lexikálno-sémantický prvok je zakončený konsonanticky a príslušné pádové morfémy sa pripájajú v súhlase so zákonom o diferenciačnom maxime), alebo sa hodnotí ako súčasť lexikálno-sémantického prvku, ku ktorému pristupujú v ostatných pádoch pádové morfémy, začínajúce sa vokálmi, takže tu vzniká na rozhraní lexikálno-sémantického prvku a príslušných pádových morfém heterosylabické spojenie vokálov.

Substantíva ženského rodu nepoznajú v nom. sg. pádové morfémy *-e, -i*. Tu rovnako, ako ukážu bohaté doklady z literatúry, skloňovanie substantíva ženského rodu cudzieho pôvodu s takýmto vokálom na konci bude ovplyvnené uvedeným už hodnotením koncového vokálu ako pádovej morfémy alebo ako súčasti lexikálno-sémantického prvku.

Všetky tu naznačené skutočnosti najplastickejšie vyniknú pri rozbore jednotlivých slov, zakončených na vokály, alebo zakončených konsonanticky, preto ich tu nebudeme širšie rozvádzať. Podrobne na ne upozorníme na príslušných miestach;

[8] Porov. A. I., *Neologizmus pán národný a gramatické kategórie*, Slovo a tvar I, 124.

tu sme chceli naznačiť hlavné príčiny, ktoré majú svoj reflex na deklináciu jednotlivých cudzích slov.

Ako to naznačuje nadpis nášho článku, budeme sa tu zaoberať vo väčšine prípadov otázkami paradigmatického tvaroslovia. Otázkam odvodzovacej morfologie tu venujeme minimálnu pozornosť na dokreslenie celkového obrazu, pokiaľ nám to materiál umožnil. Okrem cudzích slov chceme v rámci tejto štúdie prebrať aj otázku skloňovania slov značkových[9], ktoré často vychodia na vokály, aké sa v domácich slovách rázu intelektuálneho v tejto pozícii nevyskytujú a teda chovajú sa s hľadiska deklinácie rovnako ako cudzie slová s rovnakým zakončením.

Pri našom rozbore cudzích rodinných mien opierame sa o prácu V. Blanára[10], ktorý urobil dobrú analýzu tejto skupiny cudzích slov; naše poznámky smerujú k dokresleniu celkového obrazu o týchto slovách.

Mená, vychodiace na *-i*.

Rodinné mená sa skloňujú zámenne, pričom sa ponecháva nezmenený derivačný základ: *Paasikivi — Paasikiviho, Mindszenti — Mindszentiho* (ale aj so zmenou: Čestne sa pridružuje... k veľkým spisovateľom... k Iuhani Ahaovi a Johannesovi *Linnankoskému,* Sillanpää, str. 117[11]), alebo menne,

[9] Ján Horecký, *O skratkách a značkách v slovenčine,* Slovo a tvar I, 10.

[10] V. Blanár, *Skloňovanie cudzích rodinných mien v spisovnej slovenčine,* Slovo a tvar I, 70—80.

[11] Uvádzam soznam literatúry, z ktorej som excerpoval doklady, a príslušné skratky:

Knihy: Balchin, Sám sebe katom (prel. Alfonz Bednár, Bratislava 1946 — skrat. *Balchin*), — René Bazin, Magnificat, (prel. Dr. Jozef Šátek, Bratislava — *Bazin*), — Henri Bosco, Teotimov majer (preložil Jozef Brandobúr a Dr. Jozef Felix, Bratislava 1947 — *Bosco*), — Ernest Claes, Herman Coene (prel. Júlia Májková, Bratislava — *Claes*), — A. J. Cronin, Kľúče od kráľovstva (prel. Viera Bukvová-Daxnerová, Bratislava — *Cronin*), — J. O. Curwood, Dráma v snehovej púšti (prel. Andrej Kopas, Bratislava 1941 — *Curwood*). Grazia Deledda, Eliáš Portolu (prel. Blahoslav Hečko, Trnava 1945 — *Deledda*), — S. S. van Dine, Kráľovské vraždenie (prel. S. Jílovská, Bratislava 1948 — *van Dine*), — Lloyd C. Douglas, Rázcestie (prel. Dr. Jozef Telgársky, Turč. Sv. Martin 1946 — *Douglas*), — Alexander Dumas, Gróf Monte Christo (prel. Vladimír Roy, Turč. Sv. Martin 1945 — *Dumas*), — Zane Grey, V zajatí lásky (prel.

pričom písaná forma mena sa končí na konsonant alebo konsonanty, ktoré sa nevyslovujú: *Raleigh* (vysl. *rali*) — *Raleigha* (vysl. *raliga*). V nom. sg. sa príslušný konsonant nevyslovuje, ale v ostatných pádoch je práve podkladom pre menné skloňovanie. Je tu akási dvojkoľajnosť deklinácie týchto cudzích slov: na jednej strane nominatív, zakončený vokalicky, na druhej strane ostatné pády, pričom sa lexikálno-sémantický prvok končí na konsonant.

Pri prvom type badať v literatúre často nerozhodnosť a zjavuje sa i skloňovanie menné: Zíval na majiteľa Billa *Mac Golweya* (Lewis, str. 39), A či, koniec koncov, nie je aj on sám iba takým Billom *Mac Golweyom?* (Lewis, 242; vysl. *meggolvia, meggolviovi,* resp. *meggolvija, meggolvijom!*).

Mužské krstné mená sa skloňujú zámenne: Hlavné bolo dostať diplom so vzácnym podpisom *Tubbyho* (Douglas, 10), Dala sa *Tubbym,* ktorý sa málokedy unúval... zaviesť do hotela (Douglas, 104), Ale oni budú s *Tubbym* Forresterom štyri roky! (Douglas, 11), Spolu s kamarátom *Limpym* Hicksom už vyše šesť týždňov hľadali med (Henry Oyen, 3), Smejúc sa stiahol Limpyho do člna (Henry Oyen, 8).

Krstné mená v spojení s rodinným menom sa alebo sklo-

Andrej Kopas, Bratislava 1942 — *Grey),* — Trygve Gulbranssen, Večne spievajú lesy (prel. K. V. Rypáček, Bratislava 1944 — *Gulbranssen*), — Jörgen Frantz-Jacobsen, Barbora (prel. Hana Žáry-Ponická, Bratislava 1447 — *Jacobsen*), — Sinclair Lewis, Vzduch zadarmo (prel. Dr. Ján Boor a Alfonz Bednár, Bratislava 1946 — *Lewis),* — André Maurois, Tragédia Francúzska (prel. Ján Sipkovský Turč. Sv. Martin 1946 — *Maurois*), — József Nyirő, Uz Bence (prel. Ľudo Zúbek, Bratislava 1942 — *Nyirő*), — Henry Oyen, Kráľ lesov (prel. Jožo P. Šaľan, Bratislava 1940 — *Oyen*), — Henry Oyen, Zlato v Kanade (prel. Anton Beňo, Bratislava 1940 — *Henry Oyen),* — Aldo Palazzeschi, Sestry Malerassi (prel. Blahoslav Hečko, Bratislava 1943 — *Palazzeschi*), — F. C. Ramuz, Adam a Eva (prel. Dr. Jozef Felix, Bratislava 1944 — *Ramuz*), — Edmond Rostand: Cyrano z Bergeracu (prel. M. Rázusová-Martáková, Turč. Sv. Martin 1939 — *Rostand*), — Mihail Sadoveanu, Horalka (prel. Zuzka Dovalová, Bratislava 1943 — *Sadoveanu*), — Franz Eemil Sillanpää, Stretnutie (prel. Karol Dubnický, Bratislava 1947 — *Silanpää*), — Paul Vincent, Dobrodružstvo Červeného Semafora, (prel. A. Hysková, Bratislava 1947 — *Vincent*), — Lajos Zilahy, Duch hasne (prel. Dr. Emil Boleslav Lukáč, Bratislava — *Zilahy*).

Časopisy: *Čas,* — Čas v obrazoch (*ČO*), Náš film (*NF*), — *Obroda,* — Ozvena sveta (*OS*), — *Práca,* — Slovenské pohľady (*SP*) — *Týždeň,* — *Život,* — Život v obrazoch (*ŽO*).

ňujú, alebo sa nechávajú v nom. sg.; zvyčajnejší je druhý spôsob: Hlava *Feriho* Tibóda bola rozčuchraná (Nyirő, 104), Najviac pohľadov pripútava však osobnosť *Henriho* Michauxa (SP 64, 471), ale: Uhádli ste, hovoríme o *Charlie* Chaplinovi (OS II, č. 11, 27), Čestne sa pridružuje k... veľkým spisovateľom vlastnej fínskej krajiny, k *Iuhani* Ahaovi a Johannesovi Linnankoskému (Sillanpää, 117).

Ženské priezviská na *-i* sa neskloňujú, ani zvyčajne nepriberajú príponu *-ová,* hoci ani takýto spôsob nie je neznámy: Alidu *Valli,* známu taliansku filmovú herečku, nazývajú v Hollywoode „najkrajšou europskou hviezdou" (ČO III, 5), Tento večer som mal prvé stretnutie s Estou *Dióši,* dcérou hlavného strojníka (Zilahy, 28), Shawowa romanca s herečkou Ellen *Tery* bola predmetom mnohých vtipov a dohadov (OS II, č. 10, 36), ale: za potrhaným mastným papierom polozasklených dverí stojí pani *Glennieová* (Cronin, 28).

Rovnako sú nesklonné aj ženské krstné mená, vychodiace na *-i:* osudný šuhaj padol do oka slečne *Peggy* (Palazzeschi, 228), Prijmite zatiaľ pozdrav od *Peggy* (Palazzeschi, 207), vy odprevadíte *Peggy* (Palazzeschi, 208), „máš rád *Polly* a Neda?" (Cronin, 52), Ale keď sa obrátila k *Polly,* urobila grimasu (Cronin, 243).

Osobné apelatíva mužského rodu skloňujú sa v singulári zámenne (*kuli — kuliho, mufti — muftiho, efendi — efendim*[12]), v plur. priberajú pádové morfémy mennej deklinácie paradigmy *sluha : kuliovia, kuliov, kuliom.* Orlovský—Arany (l. c.) uvádzajú tieto substantíva ako nesklonné v pluráli a rovnako ako nesklonné uvádzajú aj *abbé.* Slovník spisovného jazyka slovenského[13] uvádza pri *abbé* plurál, pri *efendi* len singulár. Myslím, že plurálové tvary od substantív *kuli, mufti* ap. sú rovnako možné a prípustné. Podobne ako *kuli* skloňujú sa i zvieracie mená mužského rodu, zakončené na *-i* (resp. pravopisne aj na *-y*): Išiel rovno ku *grizzlymu* (Curwood, 165), Nikdy som nevidela takého *ponyho* (Grey, 450).

Neosobné apelatíva sú nesklonné: *džentry, jury, harakiri,*

---

[12] Orlovský—Arany, l. c., 168.

[13] Anton Jánošík—Eugen Jóna, *Slovník spisovného jazyka slovenského,* Turčiansky Svätý Martin 1946, str. 2; 1948, str. 535.

dementi, deci, alibi, etui, causerie bez ohľadu na rod príslušného substantíva, pretože v ženskom a strednom rode niet v nom. sg. pádovej morfémy *-i*.

Rovnako nesklonné sú osobné apelatíva ženského rodu: *Lady* Maresfieldovej sa hrozivo skrivila ešte dosť mladistvá tvár (Balchin, 13), „Vždy je dobré odbiť *lady* Maresfieldovú" (Balchin, 100).

Miestne mená, vychodiace na *-i*, sú tiež nesklonné: A o tom, že Justus White je v *Cincinanti*, už vedel — ako som už spomenula — mr. Dantès (Dumas III, časť 2, 145), Dantès a Richard... došli do *Cincinanti* (Dumas III, 2, 146), Rakel, školáčka z *Helsinki*, bola vyvinutá na svoje roky (Sillanpää, 29). Orlovský—Arany uvádzajú[14], že *Helsinki* sa skloňuje podľa vzoru *ryba*. To je umožnené tým, že *-i* sa hodnotí ako pluránová nominatívna pádová morféma, takže lexikálno-sémantický prvok je zakončený na spojenie konsonantov; v gen. pl. vkladá sa vkladné *ie*. Pravda, okrem toho potrebné je tu hodnotenie príslušného slova ako subst. ženského rodu.

Niekedy badať kolísanie medzi skloňovaním a ponechaním ako nesklonného: „Vy máte azda v *Calugareni* nejakú prácu?" (Sadoveanu, 70), ale: A keďže ja musím byť v... *Calugarene*, vyčkal som, až začne kvapkať so striech (Sadoveanu, 83).

Mená, vychodiace na *-e*.

Substantíva cudzieho pôvodu sa skloňujú, ak ide o rodinné mená, a to 1. zámenne: *Dante — Danteho, Groze — Grozeho;* 2. menne, ak za *-e* je ešte konsonant, ktorý sa v nom. sg. nevyslovuje, v ostatných pádoch je však východiskom celá písaná forma, teda aj konsonant, ku ktorej sa pridávajú menné pádové morfémy: *Bourget — Bourgeta*. Stretávame sa tu opäť s tou istou dvojkoľajnosťou deklinačného systému ako pri cudzích rodinných menách, zakončených na *-i*, s nevysloveným konsonantom v nom. sg.

Mužské krstné mená sa skloňujú zámenne: Keď mávajú... voľno, vyberie sa Sepke s *Maantjem* von. Tu poúča Sep *Maantjeho* (Claes, 118). Zámenné skloňovanie prevažuje, ale v literatúre badať veľkú nerozhodnosť a váhanie pri skloňovaní týchto

[14] L. c. 167.

mien. Často sa skloňujú menne, a menné a zámenné skloňovanie možno nájsť často v tom istom diele: tam niečo povedala *Távemu* (Sillanpää, 101), ale: Zdalo sa, že Týne chce teraz niečo povedať aj *Távovi* (Sillanpää, 101), mohol by sa hrať s *Monnem* mariáš (Claes, 119), ale: priviazal druhý koniec povrázka... priamo nad *Monnom* (Claes, 32), alebo: „Vidím, so *Sculem* by ste sa v ničom zásadnom neshodli" (van Dine, 60), ale: „So *Sculom* nikdy neostávame dlho vonku," odpovedala s materským tónom ponosy (van Dine, 42). Takto by sme prišli k tvarom *Ole, Ola, Olovi, Olom!*

Z uvedených dvojíc zvlášť výrazne vidieť neistotu a kolísanie v skloňovaní cudzích krstných mien so zakončením na *-e* tak, ako aj pri iných slovách s nedomácim zakončením. Pri mennom skloňovaní je neistota v zaradení do určitej domácej paradigmy: „*Távu* odtiahla za rukáv" (Sillanpää, 46), ale *Giuseppa* Ungarettiho „Poesie disperse" (1946) nesú sa ešte v znamení obraznej vyhľadávanosti (SP 64, 478). V prvom prípade ide o skloňovanie podľa *sluha,* v druhom podľa *chlap.* Obidva spôsoby mennej deklinácie treba zavrhnúť v prospech zámenného skloňovania.

Pri spojení *krstné meno* + *priezvisko* je skloňovanie krstného mena možné, ale nemusí byť: Ach, čo mi ty máš dávať rady, mne, *Bertemu* Portolu? (Deledda, 51), Starému *Olemu* Attenovi, jednému z najlepších námorníkov, triasly sa ruky (Jacobsen, 256), ale: „Vravíte, že ste boli presvedčení o Dillardovej vine včera večer, keď ste si spomenuli na postavu *Scule* Bordssona..." nadhodil Markham (van Dine, 68), Svoju a tú, čo patrila *Joe* Curlymu (Oyen, 110).

Ženské krstné mená sa zaraďujú do paradigmy *ryba* (koncové *-e* sa hodnotí ako nominatívna pádová morféma): nastraší matku *Fielu,* až jej začne srdce klopať (Claes, 174), Táve držal *Týnu* (Sillanpää, 46), povedal Táve *Týny* (!) pokojne, ako len vedel (Sillanpää, 102), ba aj podľa *ulica* (!): bude robiť sprievodcu pani Länsilehtovej a *Týni* (Sillanpää, 58). Inokedy zostávajú neskloňované — vo väčšine prípadov — či už stoja samostatne, alebo v spojení s rodinným menom: vynútil ním výbuch smiechu z úst *Marge,* ku ktorému sa hneď pripojil i Dávid (Curwood, 165), Známu hollywoodskú hviezdu *Signe* Hasso

navštívil jej brat Walle Larson (ČO III, 9). Často sa koncové *-e* nahradzuje vokálom *-a*, ktorý je pádovou morfémou pri ženských podstatných menách v nom. sg.: — Asi nebudem môcť, — povedala *Týna* (Sillanpää, 31), *Agatha* Christie nie je u nás neznáma (Život III, 35).

Neosobné apelatíva sa neskloňujú: *finále, breve, filet, kanoe, oboe, extempore,* alebo sa skloňujú len v množnom čísle: *nacionále, nacionáliá, nacionálií, nacionáliám* atď. Aj popri skutočnosti, že príslušné apelatíva sú stredného rodu a že v strednom rode sú substantíva s pádovou morfémou *-e* v nom. sg. (*srdce, pole*), sú tieto slová nesklonné.

Miestne mená sa neskloňujú: — Máte hosťov? Pani Länsilehtovú z *Tampere?* (Sillanpää, 31), Šly k *Tampere,* kam museli prísť veľmi skoro (Sillanpää, 116), mala syna, ktorý pracoval v *Tampere* (Sillanpää, 21), „To sa asi nikdy nestane, Sep, vieš, že na *Donkelhoeve* niet miesta pre dvoch" (Claes, 185), prišiel z *Donkelhoeve,* zo šíreho hillského kraja (Claes, 134), Nad *Donkelhoeve* svitá hmlisté jesenné ráno (Claes, 189), Pastacaldi, mäsiar z *Ponte* ... stal sa majiteľom (Palazzeschi, 238), mala pole, rozkladajúce sa temer až k *Ponte* (Palazzeschi, 257).

Orlovský—Arany[15] uvádzajú, že *Chile* sa skloňuje podľa vzoru *ryba.* V tlači sa ponecháva neskloňované: politika *Chile* sa ... úplne stotožnila s politikou ... Argentíny (Práca, 16. III. 1948). Pri zložených zemepisných menách, ktorých prvý komponent má domáce zakončenie, môže sa prvý komponent skloňovať: Zemské orechy ... a úroda, ktorú sberajú ... v ... *Sierre Leone,* tvoria podstatu olejových semien (ČO III, 3), Pripojené obrázky sú zo *Sierry Leone* (ČO III, 3), ale: „Poklad v *Sierra Madre*" (Práca, 10. IX. 1948).

Mená, vychodiace na *-a.*

Pravidlá uvádzajú *Maurois* a *Dumas* ako nesklonné, Blanár[16] uvádza *Maurois* ako vzor pre nesklonné cudzie rodinné

[15] Ib.

[16] Blanár, *Skloňovanie cudzích rodinných mien v spisovnej slovenčine,* Slovo a tvar I, 77.

mená. Ale v literatúre skloňujú sa podľa *chlap,* napr.: A tieto kamélie ... získaly jej ... meno, ktoré urobil nesmrteľným román Alexandra *Dumasa* syna (OS II, č. 9, 26), povedala Alexandrovi *Dumasovi* (tamtiež), podľa literárnej predlohy Alexandra *Dumasa* (ŽO III, 28); rovnako *Maurois:* možno si myslieť, že k *Mauroisovi* bude budúcnosť veľmi tvrdá (SP 64, 463), Rovnako je to aj s Andrém *Mauroisom,* ktorý dobyl Nový svet, ale stratil starý (tamtiež), Andrého *Mauroisa* povýšili (Maurois, 50). *Dumas* sa takto pričleňuje k typu *Bourget.* Pri *Maurois* je východiskom nom. sg. (*mórua*), pričom *-a* sa hodnotí ako nominatívna pádová morféma; konsonant sa nevyslovuje. Skloňuje sa podľa vzoru *chlap:* gen. sg. *Mauroisa* (*mórua*), dat. sg. *Mauroisovi* (*móruovi*), a nie podľa *sluha* ako *Šenoa* (gen. sg. *Šenou*), hoci aj tu badať kolísanie. Ani uvádzanie *Bloya* v súvislosti s chorými dekudentmi nebolo by správnym zaregistrovaním autora (Obroda 1943, 302; nom. sg. *blu|a,* gen. sg. *blu|a*), Ideových predchodcov svojho hnutia vidia v Léonovi *Bloyovi* a Charlesovi Péguym (Obroda 1943, 344), alebo podľa *sluha* (!). Toto je jasná reč „pútnika absolútna", ako často *Bloyu* nazývali (Obroda 1943, 302). Typ *Bloy* predstavuje teda ojedinelý prípad s hodnotením koncového *-a* ako nom. pádovej morfémy a so skloňovaním podľa vzoru *chlap.* Ale je možná (a asi častejšia) výslovnosť s *j: blua, bluaja,* teda podobne ako *Dumas.*

Cudzie ženské rodinné mená, vychodiace na *-a,* skloňujú sa podľa vzoru *ryba,* resp. *ulica:* v hlavných úlohách vidíme M. Kuznecova a V. Družnikova ako letcov-konštruktérov a *M. Zorskaju* (NF II, 2).

Rovnako sa skloňujú aj cudzie ženské krstné mená: herečku *Vivecu* Lindfors ... uvidíme v dráme (ŽO III, 20), s malou *Petulou* Clark (ŽO III, 28), Milne pozrel na *Patriciu* (Balchin, 20; vyslov *pätrišu*). Niekedy zostávajú neskloňované, napr.: v sprievode filmovej herečky *Lea* Padovani (Život III, 37). Prirodzenejšie je, pravda, skloňovanie príslušného slova.

Značkové slová mnohokrát zostávajú neskloňované, napr.: Štrajky v *USA* sa šíria (Práca, 12. IX. 1948), Vedecké tajomstvá nie sú monopolom *USA* (Práca, 16. IX. 1948). Niekedy treba značku čítať ako riadne pomenovanie: *USA navrhly,* aby

schôdzku... odložili (Práca, 12. IX. 1948), *USA majú* málo detí (Život III, 38), t. j. *Spojené štáty americké navrhly, majú* a pod.

Niektoré apelatíva na *-a* sú nesklonné: *hosana, aleluja, deka.* Nesklonnosť týchto slov je spôsobená tým, že patria do kategórie substantív stredného rodu, ktoré síce poznajú pádovú morfému *-a* v nom. sg., ale pri nich v pozícii sufixálnych morfém sa striedajú sufixálne morfémy *ø/-ať, -at,* čo sa vôbec nemôže uplatniť pri substantívach *aleluja, hosana, deka.* Substantíva stredného rodu s pádovou morfémou *-a* v nom. sg. označujú mláďatá ľudí a zvierat[17], kým *aleluja, hosana, deka* sú neosobné apelatíva. Rodová zaradenosť a zaradenosť do kategórie neosobných apelatív sú príčinou toho, že sa uvedené substantíva neskloňujú.

Složené miestne mená sa často neskloňujú: Remo prišiel do *Santa Maria* (Palazzeschi, 72), opakovaly sa v *Santa Maria* veľkoleposti (Palazzeschi, 72), ale: Všetky tieto postrehy... boly spojené s myšlienkou na *Santa Mariu* (Palazzeschi, 70).

Zakončené na *-o.*

Ženské priezviská na *-o* sa neskloňujú, skloňuje sa krstné meno, ak má domáce zakončenie: mohli sa oženiť iba s Gretou *Garbo* (Palazzeschi, 214), hollywoodsku hviezdu Signe *Hasso* navštívil jej brat Walle Larson (ČO III, 9).

Ženské krstné mená sú nesklonné: Helena videla *Bo,* ľľočiacu rozšírenýma očima (Grey, 62), Niekoľko ráz vyhodil *Bo* do výšky, ale ona vždy dopadla zpät (Grey, 177), Helena, presvedčiac sa, že sa *Bo* nič nestalo, nemohla sa zdržať smiechu (Grey, 177—178); inokedy ich skloňovanie kolíše: Tu som sa spoznal s *Toshiko* Harakosi, s japonskou profesorkou (Zilahy, 174), ale: Izba *Toshiky* susedila s mojou (Zilahy, 174).

V zriedkavých prípadoch sa neskloňuje mužské krstné meno, vychodiace na *-o,* správnejšie je, pravda, ak sa skloňuje, napr.: potvrdzujú vetu veľkého odborníka cirkevného práva *Ivo* de Chartresa (Týždeň III, 10). Rovnako je aj pri cudzích priezviskách: Lupino, najstarší britský clown, bol otcom Lane *Lupino,* miláčika dnešného obecenstva (OS II, č. 9, 20).

[17] Orlovský—Arany, l. c. 162.

Značkové slová, vychodiace na *-o,* sa skloňujú, napr. *Aso, v Ase* ap.[18]

Zakončené na *-u.*

Ak ide o cudzie rodinné meno, označujúce mužského nositeľa, vtedy sa vokál *-u* 1. hodnotí ako nominatívna pádová morféma a meno sa skloňuje podľa vzoru *chlap,* napr.: *Titulescu — Titulesca, Saradžoglu — Saradžogla.* Ide zväčša o rumunské rodinné mená; 2. hodnotí sa ako súčasť lexikálno-sémantického prvku, za ktorým nasleduje nominatívna pádová morféma *ø* (nulová pádová morféma). K nezmenenému derivačnému základu sa potom pridávajú ostatné pádové morfémy typu *chlap: Sardou — Sardoua, Gourdou — Gourdoua* ap. Najčastejšie — ak je pred rodinným menom určujúci člen v páde — sa neskloňujú, napr.: „Chlieb so syrom Jacu Mariovi Poccu, kňazovi *Porcheddu?*" (Deledda, 46). Ak je pred rodinným menom krstné meno, skloňuje sa krstné meno, ak vychodí na predný vokál; ak vychodí na *-u,* skloňuje sa zriedkavejšie, hoci aj tu badať kolísanie: Ach, čo mi ty máš dávať rady, mne, *Bertemu* Portolu? (Deledda, 51), „Chlieb so syrom *Jacu Mariovi* Poccu, kňazovi Porcheddu?" (Deledda, 46; porov. *Jacu,* ale *Mariovi*), sledoval rozhovor medzi *Titom* a *Liviom (*SP 58, 414).

Gourdou sa skloňuje menne podľa vzoru *Sardou.*[19] Felix v preklade Ramuzovho románu *Adam a Eva* užíva vsuvné *v,* napr.: Vidí *Gourdouva,* ktorý počúva so skríženými rukami (Ramuz, 132), „To sú rozprávky pána *Gourdouva,*" povedal Bolomey (Ramuz, 131), hoci na iných miestach ho užíva bez vkladného *v,* napr.: A *Gourdouovi* sa rozviazal jazyk: „Viete vy vôbec ešte, kde ste?" (Ramuz, 39), „A vám?" pýta sa *Gourdoua* (Ramuz, 46).

Ženské rodinné mená sa neskloňujú: Hlavné postavy, emigranta-lekára Ravica a barovú speváčku Joan *Madou,* utvorili Charles Boyer a Ingrid Bergmann, ktorá už medzitým začala nakrúcať nový film (ČO III, 8); podobne *Lupescu, Tatarescu* ap.

[18] J. Horecký, *O skratkách a značkách v slovenčine,* Slovo a tvar I, 13.

[19] V. Blanár, *Skloňovanie cudzích rodinných mien v spisovnej slovenčine,* Slovo a tvar I, 76.

Nesklonné sú apelatíva, vychodiace na *-u: kenguru.*

Rovnako sa neskloňujú ani miestne mená, zakončené na *-u:* — Chceli by ste sa usadiť v *Honolulu?* (Zilahy, 272), Odchádza do *Honolulu,* kde kúpil jeden veľký hotel (Zilahy, 274), Ďula akiste zadováži odnekiaľ globus, alebo mapu sveta a vyhľadá na nej *Honolulu* (Zilahy, 275), Skutočne, cesta po *Peru* je cestou rôznymi obdobiami dejín (OS II, č. 1—2, 20), Toto je však iba jedna strana *Peru* (OS II, č. 1—2, 21).

Značkové slová sa neskloňujú: *SAVU,* Sostavili univ. prof. Dr. Eugen Pauliny a Dr. Jozef Štoc, riaditeľ *JÚSAVU* (Dotazník pre výskum slovenských nárečí, Bratislava 1947).

Zakončené na *-ö, -ü, -ä.*

Cudzie slová sa líšia od slov domácich zvlášť výrazne výskytom foném, ktoré sa nevyskytujú v domácom repertoári foném, a ich využitím v určitých pozíciách, v našom prípade v koncovej pozícii substantív.

Cudzie rodinné mená na *-ä* sa skloňujú zámenne: *Väinä, -ho, -mu.* Zakončené na *-ö, -ü* kolíšu medzi menným a zámenným skloňovaním: *Métidieu, -a; Inönü, -ho.* Vsuvné *v* sa vkladá pri menách, zakončených na *-ó.*[20] Ale možno nájsť doklady na vsuvné *v* pri menách, vychodiacich na *-ö* tak, ako sme konštatovali pri rodinných menách, zakončených na *-u,* napr.: Ženatý je s neterou *Richelieuva* (Rostand, 25). Výslovnosť *-ieu* na konci týchto mien kolíše medzi výslovnosťou jednoslabičnou a dvojslabičnou (*-jö, -ijö*). V ostatných pádoch je možná skôr len jednoslabičná výslovnosť (*Tardieua — tarďjöa; tarďijöa* je nezvyklé), ale aj tak je spojenie temno-mäkkého vokálu na konci lexikálno-sémantického prvku a začiatočného vokálu pádovej morfémy veľmi neobvyklé, preto sa *ö* alebo vôbec nevyslovuje, alebo sa heterosylabické spojenie vokálov odstraňuje vkladným konsonantom *v* tak, ako pri rodinných menách, vychodiacich na *-ó.*

Cudzie rodinné mená, vychodiace v nom. sg. na nevyslovený konsonant, sa skloňujú tak ako *Bourget:* Ak nevytvoril vrcholné diela, ktoré by sa vyrovnaly veľdielam v poézii, s Martinom

[20] V. Blanár, *Skloňovanie cudzích rodinných mien v spisovnej slovenčine,* Slovo a tvar I, 76.

du Gard ... Sartrom a *Camusom* znesie porovnanie ... s románom americkým (SP 62, 230).

Pri krstných menách sa koncové -ö hodnotí niekedy ako nominatívna pádová morféma sg., napr.: vtedy už snúbenica *Väina Länsilehta* (Sillanpää, 71; nom. sg. *Väinö Länsilehto*).

Miestne mená, vychodiace na -ö, zostávajú nesklonné: Plavé kone *z Hammarbö* sa troška oneskorily (Gulbranssen, 102), Vytrvanlivo a ťažko išli do kopca *od Hammarbö* (Gulbranssen, 101), pre ľudí *na Hammarbö* to znamenalo, aby išli s ním (Gulbranssen, 101).

Neosobné apelatíva na -ö, -ü sú nesklonné: *milieu, parvenu, avenue, menu, revue* atď.

Mená, vychodiace na dlhé vokály.

Ako uvádza Blanár, rodinné mená, zakončené na dlhé predné (akusticky mäkké) vokály, skloňujú sa zámenne: *Nízamí, -ho, Poincaré, -ho*. Pravda, v literatúre aj tu badať rozpaky, pretože otázka nebola ešte kodifikovaná v Pravidlách, napr.: „Hrozný úder pre *Hardeea*" (Van Dine, 13), ale: vravel, že ste šli trápiť *Hardeeho* (van Dine, 52). Za správnejšie možno označiť skloňovanie zámenné, pretože prevažuje pri substantívach, zakončených na predné vokály (ako ukázal už Blanár), a pripájajúce sa zámenné koncovky vytvárajú miesto najväčšieho fonematického rozlišovania. Rovnako zámenne sa skloňujú rodinné mená na dlhé -á: najsilnejšie a básnicky najúčinnejšie dielo *Sillanpääho* (Sillanpää, 117).

Cudzie rodinné mená, vychodiace na nevyslovovaný konsonant v nom. sg., skloňujú sa podľa typu *Bourget*. Napr.: Vojaci pozerali na *Dantèsa* s tupou zvedavosťou (Dumas I, časť 1, 97), Poézia poskytla maximum ... v dielach Lotiho, *Barrèsa*, Alaina Fourniera atď. (SP 62, 225).

Pri mužských krstných menách skloňovanie tiež kolíše. 1. Býva skloňovanie zámenne: Históriu o *Renémprel*ožil M. Procházka (Obroda 1943, 209), Skvelá malá štúdia *Renéhoo* Bertelého (SP 64, 471), od *Renéhoo* Maublanca Le Marxisme et la Liberté (SP 64, 476); 2. menne: *Andréovi* Gidovi (Týždeň II, 47). O mennom skloňovaní platí tu to isté, čo sme povedali o mennom skloňovaní pri menách na -*í*. Pri spojení s rodinným

menom sa krstné meno skloňuje (porov. vyššie), alebo zostáva nesklonné: dielo *André* Gida (Týždeň II, 47), doplňujú nepriamo úvahy *René* Braya... a *René* Baleyho (Obroda, 1943, 345). Rovnako zámenne sa skloňujú mená na *-i:* 14. decembra som sa stretol v Chicagu s *Leem* Ramagem, boxerom vysokej triedy (OS II, č. 1—2, 30).

Ženské priezviská sa neskloňujú: Z jedálne znel hlas miss *Lee:* — Poďte večerať! (Zilahy, 247). Rovnako sa neskloňujú ženské krstné mená: našiel Villefort markízu a *Renée* (Dumas I, časť 1, 115), predstavil ho *Haydée* (Dumas I, časť 5, 153), Walter Pidgeon... spolu s Angelou Lansbury a *René* Ray želá veľa šťastia (ČO III, 5).

Nesklonné zostávajú aj miestne mená: Ó, pane, z celej *Marais* davy sem sa berú! (Rostand, 90), V Kongu od Vachela Linsaya, v básni „Cesta *do Santa Fé*" našiel vlastnú modernú púť (Lewis, 69), prezreli sme si ešte *v Santa Fé* múzeum, umiestené v starom paláci (Čas, 28. IX. 1947), Školy v *Milwaukee* premietajú cez poludnie pravidelne filmy (OS II, č. 10, 41).

Osobné apelatíva mužského rodu skloňujú sa v singulári zámenne, pričom zámenné koncovky sa pridávajú k nezmenenému derivačnému základu, v pl. menne: *abbé, abbého, abbému; abbéovia.* Ako nesklonné sa uvádza u Orlovského—Aranya *atašé.* Myslím, že toto slovo by sa mohlo rovnako skloňovať ako *abbé.*

Neosobné apelatíva, vychodiace na dlhé *-é,* sa neskloňujú, aj keby teoreticky bolo možné zaradenie k substantívam typu *činovné,* s ktorými sú nielen rovnakého zakončenia, ale aj rovnakého rodu. Je to obdobný prípad ako pri cudzích substantívach stred. rodu, zakončených na *-e.* Napr. *komuniké, negližé, matiné, defilé, autodafé, resumé, renomé, pyré, dražé, soirée* ap.

Rodinné mená, zakončené na *-ó,* priberajú — okrem nom. sg. — vkladný konsonant *v* (*Boileau, -va*). Toto *v* môže byť už v nom. sg. v písanej forme mena, lenže sa nevyslovuje (porov. *Bourget, Dumas, Camus, Dantès*): Z múdrostí G. B. *Shawa* (ŽO III, 20). Ak sa v nom. sg. vyskytuje za *-ó* iná graféma ako *v* (*w*), vtedy sa vkladné *v* nevkladá: Stojac v člne, v ruke s harpúnou, majú pohyb hodný dláta *Carpeauxa* (Zilahy, 8). Najviac pohľadov pripútava však osobnosť Henriho *Michauxa*

(SP 64, 471). Pri *Boileau* badať tiež kolísanie, napr. hodnotenie koncového *-ó* ako singulárnej nominatívnej pádovej morfémy: Mám *Ragueneaua* rád (Rostand, 78), ba dokonca s hodnotením ako začiatočného vokálu pádovej morfémy: Cyrano odo dverí v úzadí dáva znamenie *Ragueneauvi,* aby odviedol básnikov (Rostand, 78). Užívajú sa aj tvary bez vkladného *v*: pristúpil z ľava k *Berceauovi* (Bazin, 222), nespustil oko s *Thoreaua* (Curwood, 43), Clusan, ktorého prevzali *Marceauom,* bol vodcom maquistov (Vincent, 18), otec Surette, nástupca chudáka *Thibodeaua* (Cronin, 282). Podľa nášho názoru najsprávnejšie bude zaviesť vkladné *v* nielen pri slovách na *-ó,* ale aj pri slovách, vychodiacich na *-ö, -ő.* Pri type *Sardou* ostaly by bez vkladného *v* v pádoch okrem nom. sg. cudzie rodinné mená, vychodiace na *-u, -ú,* a *-ü.*

Ženské rodinné mená sa neskloňujú: v novom britskom filme... uvidíme novú tvár: krásnu Susan *Shaw,* ktorú maskér práve pripravuje (ČO III, 7), slečny *Michonneau* (porov. SP XII, 29).

To isté platí o miestnych menách: *Waterloo, Bordeaux, Meaux* (porov. Gram. jaz. slov. 169) aj apelatívach: *plateau, bordó, byró, tableau, interview* (vysl. *intervjú*) ap. Rovnako sem patria značkové slová: *enbé, esveeště, čeezdé, úežbé* (NB, SVŠT, ČSD, ÚŠB).

Mužské krstné mená na *-ú* sa skloňujú menne (ako *Sardou*): *Andrewa* som mal v náručí (Zilahy, 283), V náručí s *Andrewom,* pri boku s Jenniferou, zastal som pred ním (Zilahy, 283). Je možná aj výslovnosť s *v: Ändrjú — Ändrjúva* (ako *Shaw*).

Zakončené na konsonant alebo konsonanty.

Osobné apelatíva ženského rodu zostávajú nesklonné: *miss, mademoiselle, madame, mamsell* ap. Samo zakončenie týchto slov nie je neobvyklé, ako uvádzajú Orlovský—Arany (porov. *mys, telegram* ap.); ich nesklonnosť je spôsobená tým, že sú osobnými apelatívami ženského rodu a na absolútnom konci majú konsonant, kým v domácich slovách majú osobné apelatíva ženského rodu v nom. sg. vždy pádovú morfému *-a.*

K typu *Bourget* trebą pripočítať mená typu *Vailland, Rolland, Rostand,* pri ktorých síce je na konci konsonant, ale v ostatných pádoch nie je východiskom pre skloňovanie len tento jeden konsonant, lež aj nasledujúci, ktorý sa v nom. sg. nevyslovuje; pravda, nejde to vo všetkých prípadoch, v niektorých sa ani v ostatných pádoch posledný konsonant nevysloví. Napr.: A želali by sme si slovenského *Vaillanda* (SP 64, 496), Spomeňme ešte niekoľkosväzkové romány, ktoré práve vychádzajú a ktoré pokračujú v tradícii Romaina *Rollanda,* Martina du Gard a Julesa Romainsa. Ale v prípadoch, ako: objavily mladého, dosť tajomného novelistu *VERCORSA,* ktorého Mlčanie mora... a Sen... vyvolaly veľký ohlas (SP 62, 230), Spomeňme ešte niekoľkosväzkové romány... ktoré pokračujú v tradícii... Julesa *Romainsa* (SP 64, 466), koncové *-s* sa zaiste nevyslovuje ani v pádoch mimo nom. sg.

Ženské krstné mená, zakončené konsonanticky, v prevažnej miere sa neskloňujú: dáva túto otázku *Dilys* v romantickom prostredí záhrady (NF II, 2), vyháňa z domu svoju dcéru *Dilys* (NF II, 2), ale: Musím sa v dôležitej veci ihneď shovárať s *Jenniferou* a musím to hneď vybaviť (Zilahy, 241), Bol by som chcel chytiť *Jenniferu* za ruku (Zilahy, 247), začali sme s *Jenniferou* tancovať (tamtiež).

Cudzie ženské priezviská sú rovnako nesklonné: Obľúbenú Greer *Garson* uvidíme najbližšie s Waltrom Pidgeonom (NF II, 2), Partnerom Greer *Garson* je Walter Pidgeon, ktorého sme videli vo filmoch „Madame Curie" a „Pani Miniverová" (ŽO III, 18).

Niekedy pri spojení *mužské krstné meno + priezvisko,* ak sú obe zakončené konsonanticky, ostáva krstné meno v nom. sg.: pripravuje sa na novú úlohu vo filme „Náruživí priatelia" s Trevorom Howardom a *Claude* Rainsom (ŽO III, 23), hrajú spolu s June Allyson, *Hume* Cronynom a Unou Merkelovou (ČO III, 5), Privlastňovacie prídavné meno pri takomto spojení vzniká priradením sufixálnej morfémy *-ov-* k rodinnému menu, kým krstné meno zostáva nesklonné: „Doneste mi nemecký slovník a *Burton Stevensonovu* príručku poézie" (van Dine, 2). V slovenčine môže stáť v takomto prípade krstné a rodinné meno iba v genitíve (genitivus possesivus): „sbierku poézie

Jána Medníka", a nie „Ján Medníkovu" sbierku poézie, ale je možné „Medníkovu sbierku poézie".

Miestne názvy, ktorých cudzí pôvod je zvlášť výrazný, ponechávajú sa nesklonné, lenže aj pri nich vždy preniká tendencia skloňovať ich, pretože slovenčina pociťuje nesklonné slová vždy ako prvok cudzí, neprirodzený. Napr.: Myslím, že sa mi odpútala od nej myseľ vtedy, keď som sa presťahoval najprv do *Sancergues,* potom na Teotimov majer do *Puyloubiers,* trochu už unavený túlaním sa (Bosco, 30), Ale v *Sancergues* som si nemohol zvyknúť (Bosco, 30). Niekedy v tom istom diele je kolísanie medzi skloňovaním príslušného cudzieho miestneho mena a jeho ponechaním ako nesklonného: Tie farby — keď sme prichádzali z *Tynecastle* (Cronin, 6), ale: ležalo asi dvadsať míľ od *Tynecastlu* (Cronin, 21), alebo: „Počuj, chlapče, kto sú ti tvoji známi v *Tynecastle?* (Cronin, 42), ale: „Najlepší psi v *Tynecastleu!*" (Cronin, 56).

Ako ukazujú príklady, kolísanie je aj pri zapisovaní nevyslovovaných vokálov (koncového *-e*); toto kolísanie badať aj pri skloňovaní cudzích rodinných mien (napr. *De Gaulle:* v našej tlači možno striedavo nájsť *De Gaulla* i *De Gaullea*). To však sú otázky rázu čisto pravopisného; dotkli sme sa ich len mimochodom.

Nesklonné zostávajú aj hláskované značkové slová, vychodiace na konsonant, nech sú akéhokoľvek rodu (*DS* f. — Demokratická *strana,* SSM m. — *Sväz* slovenskej mládeže). Myslíme tu, pravda, na vyslovovanie, hláskovanie v hovorenom jazyku; písané jazykové prejavy tu nemôžu byť úplne smerodajné, pretože tu sa neskloňujú ani také značky, ktoré sa v hovorenom jazyku skloňujú. V hovorenom jazyku sa skloňujú značky, ktoré sa vyslovujú „nehláskovane", napr. *Cik,* v *Ciku,* do *Ciku; Zas,* zo *Zasu; Kús,* v *Kúse*[21], *ROH,* v *ROH-u; ÚSOD, ÚSOD-u* ap. Tieto značkové slová so klonia k maskulínu a zaraďujú sa do paradigmy *dub,* hoci podstatné meno riadneho pomenovania je iného rodu (ZAS — Zpravodajská *agentúra* Slovenska, SLOFIS — Slovenská filmová *spoločnosť* ap.). V písaných prejavoch sa príslušné značkové slovo vo všetkých pádoch často ponecháva

[21] J. Horecký, *O skratkách a značkách v slovenčine,* Slovo a tvar I, 13.

bez zmeny, napr.: Založili stý závodný klub *ROH* (Práca, 12. sept. 1948), predpredaj lístkov v *CIK* (Práca, 26. sept. 1948), ale: Z vydaní *ÚSOD-u* (Obroda 1943, 253), alebo: Prípad s istým úradníkom *SLODOB-u,* o ktorom píšeme (Práca III, čís. 256, z 26. sept. 1948, str. 1), ale: Ku Kratochvílovi, zodpovednému úradníkovi *SLODOB,* prišiel člen pohraničného strážneho útvaru (ibidem 2).

Okrem toho zostávajú nesklonné ešte niektoré substantíva stredného rodu, zakončené konsonanticky: *junktim, vademekum, rekviem. Vademekum* by bolo možné skloňovať ako *fórum: vademeka, vademekom;* rovnako aj *rekviem, rekvia, rekviom.*

Sledovali sme jednotlivé substantíva cudzieho pôvodu podľa ich zakončenia, podľa ich rodu a podľa ich zaradenosti do určitej významovej kategórie. Pri rodinných menách sme konštatovali, že nielen *Bourget* a *Raleigh* poznajú dvojkoľajnosť deklinačnej sústavy, ale že rovnako sa chovajú aj iné rodinné mená, ktorých posledný konsonant sa v nom. sg. nevyslovuje, napr. zakončené na *-a: Dumas, Marat; -é: Dantès, Barrès; -ó: Shaw; -o: Cot; -ü: Camus,* alebo niektoré zakončené na jeden vyslovený a druhý nevyslovený konsonant: *Vailland, Rolland, Girard;* krstné mená na *-ú* (*Andrew*) tiež ako *Bourget.*

Mužské rodinné i krstné mená klonia sa k takému riešeniu skloňovania, pri ktorom nevznikajú hiátové spojenia vokálov na rozhraní lexikálno-sémantického prvku a príslušných pádových morfém. To sa deje alebo príklonom k zámennému skloňovaniu, alebo ku skloňovaniu mennému, pričom sa koncový vokál nehodnotí ako súčasť lexikálno-sémantického prvku, lež ako nominatívna pádová morféma, alebo konečne vsúvaním konsonantu *v* medzi lexikálno-sémantický prvok, zakončený na vokál, a pádové morfémy, začínajúce sa na vokály (okrem nom. sg.). Vsuvné *v* prichádza, pravda, do úvahy len pri rodinných menách. V oblasti apelatív pri mennom skloňovaní niet slov s nulovou pádovou morfémou v nom. sg. a riadnymi pádovými morfémami v ostatných pádoch, ak sa lexikálno-sémantický prvok končí na vokál; pri rodinných menách tento prípad zastupuje typ *Sardou.* Pri apelatívach je to pri zámennom skloňovaní: *abbé/ø, abbé/ho, abbé/m.*

Pre krstné mená, vychodiace na vokály *-i, -e, -o, -a, -u, -ö, -é,*

možno tiež uplatniť pravidlo o predných a zadných vokáloch, ako ho formuloval pre rodinné mená V. Blanár[22]: Cud ie mužské krstné mená, vychodiace na krátky alebo dlhý predný (akusticky mäkký) vokál, majú skloňovanie zámenné, ktoré sa končia na krátky alebo dlhý zadný (akusticky tvrdý) alebo labializovaný predný (temno-mäkký) vokál, skloňujú sa menne. Mená na temno-mäkké sa kolíšu, podobne ako rodinné, medzi menným a zámenným skloňovaním: *Väinö, -a, Ernő, -ho.* Pri spojení krstného mena s rodinným nie je skloňovanie krstného mena záväzné, aj keď tak mnohokrát býva. Mužské krstné mená, zakončené na krátky alebo dlhý predný vokál, skloňujú sa podľa vzoru *Škultéty,* mená, vychodiace na „nie-mäkké", podľa vzoru *chlap,* pričom koncový vokál sa hodnotí ako pádová morféma. „Nie-mäkké" zväčša nepoznajú monomorfematické hodnotenie celého krstného mena, resp. hodnotenie krstného mena ako spojenie *lexikálno-sémantický prvok + nulová pádová morféma.* Mená, vychodiace na konsonant, skloňujú sa tiež podľa vzoru *chlap.* Typ *Sardou* je málo zastúpený: *Andrew.* Koncové „nie-mäkké" vokály pri rodinných menách sú zväčša súčasťou lexikálno-sémantického prvku, pri krstných menách hodnotia sa zväčša ako nominatívne pádové morfémy singuláru.

Ženské rodinné mená, vychodiace na iné vokály ako *-a* alebo na konsonanty, sa neskloňujú (pokiaľ sa ženské priezvisko netvorí príponou *-ová,* čo je otázkou derivatívneho tvaroslovia). To sa vzťahuje aj na ženské krstné mená, pri ktorých iba niekedy sa skloňujú mená, zakončené na *-e, -o* (prehodnotením koncového *-e, -o* ako pádovej morfémy nom. sg.); zvyčajne sa však koncové *-e* pri uvedenom prehodnotení nahradzuje „domácou" pádovou morfémou nom. sg. *-a.* Ženské priezviská na konsonant v prevažujúcej miere sa neskloňujú; prípad *Jennifer — Jennifery* predstavuje hodnotenie *Jennifer/ø — Jennifer/y* (X + x).

Z uvedeného vidieť, že sa skloňujú len slová, ktoré majú obdobu v domácom nocionálnom lexiku. To sa vzťahuje aj na osobné apelatíva žen. rodu, zakončené na iný vokál ako *-a,* alebo zakončené na konsonant, pretože v domácich slovách nemajú pre skloňovanie oporu; osobné apelatíva sú zakončené na *-a.*

[22] Porov. pozn. 20.

Protiklad mužských a ženských rodinných a krstných mien možno sumárne vyjadriť ako „skloňovateľnosť — neskloňovateľnosť". Mužské priezviská a krstné mená sa vo väčšine prípadov skloňujú, ženské zostávajú nesklonné. V prípade, že pred rodinným alebo krstným menom nie je určujúci člen v príslušnom páde, skloňovanie (resp. neskloňovanie) je jediným znakom mužského alebo ženského nositeľa, napr.: s *René Ray,* ale s *René Rayom,* resp. Reném Rayom. Vzťahy medzi *Tubbym* a *Nancy* (Douglas, 134) ap.

Skloňovanie ovplyvňuje rodová príslušnosť, zaradenosť do istej významovej kategórie, alebo alternácie sufixálnych morfém v domácich slovách. Vcelku možno povedať, že deklináciu cudzích slov ovplyvňujú:

1. zakončenie (zvukovej alebo písanej formy),
2. hodnotenie koncového vokálu slova ako samostatnej pádovej morfémy alebo ako súčasti lexikálno-sémantického prvku,
3. zaradenie do určitej kategórie substantív,
4. rodová príslušnosť,
5. alternácie sufixálnych morfém pri domácich slovách,
6. neobvyklosť a pomerne malá používateľnosť príšlušného slova.

Zaradenie alebo nezaradenie cudzieho slova sa javí ako výslednica všetkých týchto aspektov; prihliadanie iba k určitej skutočnosti nám nemôže naplno osvetliť príčiny, pre ktoré sa cudzie slovo neskloňuje (napr. že slovo má „domáce" zakončenie).

Ak by sme mali nejako shrnúť doterajšie vývody do nejakých poučiek, bolo by to takto:

Osobné apelatíva mužského rodu, vychodiace na *-i, -é,* skloňujú sa v singulári zámenne, v pluráli menne. Nateraz je výnimka *atašé.* Rovnako sa skloňujú zvieracie, zakončené na *-i* (resp. pravopisne aj *-y*).

Ostatné apelatíva na *-i, -é* a na *-e, -ó, -u, -ú* sú nesklonné.

Neosobné apelatíva stredného rodu, zakončené na *-a,* sú nesklonné.

Osobné apelatíva ženského rodu, zakončené konsonanticky, sú nesklonné.

Mužské krstné a rodinné mená, vychodiace na predné vo-

kály, skloňujú sa zámenne, vychodiace na zadné alebo temno-mäkké, skloňujú sa menne. Prvé sa skloňujú podľa vzoru *Škultéty,* na zadné alebo temno-mäkké podľa *chlap* alebo *Sardou.*

Rodinné a krstné mená, vychodiace na nevyslovený konsonant, skloňujú sa podľa vzoru *Bourget,* pričom v ostatných pádoch sa konsonant vyslovuje; v nom. sg. je na konci vokál, v istých prípadoch konsonant.

Ženské krstné a rodinné mená, vychodiace na iný vokál ako *-a* a vychodiace na konsonant, so neskloňujú.

Miestne mená, vychodiace na iný vokál ako *-a* alebo *-o,* sa neskloňujú, ak sa ponímajú ako tvary jednotného čísla. Zriedka sú nesklonné aj na *-a, -o* a málo používané cudzie miestne mená, zakončené konsonanticky.

„Nehláskované" značkové slová, vychodiace na „tvrdý" konsonant, ak sú mužského rodu, skloňujú sa podľa vzoru *dub,* vychodiace na „mäkký", podľa *meč.*

Tento rozbor nijako nemôže byť úplný, ani čo do materiálu, ani čo do záverov, ktoré sú závislé od skúmaného materiálu. Pri bohatosti materiálu bude možné zistiť nejaké iné prípady, odlišnosti, korigujúce tu vyslovené konštatovania, predsa však sa nazdávam, že v hrubých črtách závery obstoja a že sa mi podarilo vniesť viac svetla do otázky tzv. nesklonných a čiastočne sklonných cudzích slov. Jasnejšie vymedzenie tejto problematiky je potrebné už aj vzhľadom na všeobecnú neistotu, s akou sa stretávame pri skloňovaní cudzích slov v jednotlivých literárnych dielach, prejavujúcou sa najmä v kolísaní medzi skloňovaním menným a zámenným.

Rodinné mená na -ec, -ek a ich skloňovanie

ANTON JÁNOŠÍK

Rodinnými menami označujeme príslušníkov rodiny. Majú platnosť vlastného osobného mena aj vtedy, keď svojím tvarom predstavujú apelatívum, tzv. obecné podstatné meno.[1] Slovenské

[1] Gramatický termín *obecné podstatné meno* po slovensky by mal znieť asi *všeobecné podstatné meno,* nakoľko adj. tvar *obecný* v slovenčine sa vzťahuje len na apelatívum *obec ‚dedina, mestečko'.*

rodinné mená od pôvodu a im podobné podľa svojho zakončenia sa zaraďujú do mužských životných vzorov *chlap* a *sluha*.

Do deklinačnej sústavy vzoru *chlap* zapadajú tvary rodinných mien, zakončené na spoluhlásku, či už predstavujú apelatíva mužské životné alebo neživotné, prípadne aj ženského rodu: *Koreň*, gen.-ak. *Koreňa*, dat.-lok. *Koreňovi*, inštr. (s) *Koreňom*; *Hus*, gen.-ak. *Husa* ap.

K deklinačnému typu *sluha* sa priklonily všetky rodinné mená z apelatív na *-a*, či sú už ženského alebo aj stredného rodu: *Labuda*, gen.-ak. *Labudu*, dat.-lok. *Labudovi*, inštr. (s) *Labudom*; *Knieža*, gen.-ak. *Kniežu*, dat.-lok. *Kniežovi*, inštr. (s) *Kniežom*.[2]

Pri vzore *sluha* zostávajú aj slovenské priezviská na *-o*[3] typu *Holko*, pri ktorých vlastne treba predpokladať prvotný nominatívny tvar na *-a*, teda *Holka*, a terajšie ich koncové *-o* vlastne predstavuje obmenený vokatívny tvar vo funkcii nominatívnej: *Holko*, gen.-ak. *Holku*, dat.-lok. *Holkovi*, inštr. (s) *Holkom*.

Tvary rodinných mien na *-ec-* a *-ek*, či sú už svojím pôvodom vlastné mená, a či životné alebo neživotné apelatíva, zaraďujú sa do skupiny podstatných mien životných deklinačného typu *chlap*. Pri nich na rozdiel od ostatných mien za skloňo-

---

[2] Prvej bol pokus skloňovať priezvisko *Knieža* na spôsob apelatíva *knieža*, gen. *kniežaťa* (Stanislav). Po prvý raz na skloňovanie „podľa vzoru *sluha*, a nie podľa stredného rodu *knieža*, *-ať*a" poukázal Jozef Orlovský (*SR* VIII, 95), po ňom ešte *SR* XI, 153. Otázku prechýlenia tvaru priezviska *Knieža* ku vzoru *sluha* na širšom základe štrukturálnom definitívne riešil Vincent Blanár (*Skloňovanie rodinných mien v spisovnej slovenčine*, Slovo a tvar I, 71). Sem patria aj priezviská na *-ča* typu *Adamča*, *Jurča*. Svojím pôvodom predstavujú stredný rod nt-kmeňov tak isto ako aj tvar apelatíva *knieža*; označujú mláďatá ľudí. Napríklad tvar *Adamča* ešte ako rodinné meno v pôvodnom smysle tiež označoval mláďa ‚syna otca Adamca', t. j. chlapča k menu otca *Adamec*. Lenže keď tvar *Adamča* v nasledujúcom pokolení stratil svoj úzky rodinný vzťah a stal sa už len priezviskom v širšom slova smysle za prvotné skloňovanie stredného rodu *Adamča*, gen. *Adamčaťa* na spôsob apelatíva *chlapča*, gen. *chlapčaťa* ujalo sa druhotné skloňovanie podľa kratšieho nominatívneho základu prechýlením ku vzoru *sluha*: *Adamča*, gen. *Adamču*.

Také isté prechýlenie máme aj pri priezvisku *Strnisko*.

[3] Dr. Štefan Hlavatý, *Vývoj skloňovania podstatných a prídavných mien slovenských*, Trnava 1922, str. 70—72.

vania nedeje sa zmena len v pádových tvaroch, ale popritom aj vnútri slovného tvaru, kde nastáva striedanie samohlásky *e/ø* prípony *-ec* a *-ek,* ktoré sú jerového pôvodu. Inými slovami povedané, uplatňuje sa tu popri vonkajšom skloňovaní aj tzv. vnútorná deklinácia[4] a konajú sa súčasne. Za príklad dobre poslúži skloňovanie apelatíva *švec,* kde jerová samohláska *-e-* sa pohybuje s prípony *-ec* na kmeň: *švec,* gen.-ak. *ševca,* dat.-lok. *ševcovi,* inštr. (*so*) *ševcom* atď. Od tohto prípadu v slovenčine je jednoduchšie striedanie jerovej samohlásky *-e-* len v samej prípone *-ec* a *-ek* apelatív alebo vlastných mien, napríklad: *domec/domca, dubec/dubca, Oravec/Oravca, Uhrovec/Uhrovca; púček/púčka* ap. (Tento spôsob striedania označujeme *e/ø.*)

No pravidelné prvotné striedanie *e/ø* sa hodne naštrbuje, ak sa apelatíva dostávajú do funkcie rodinného mena, ktorá je pre ne druhotná. Napríklad pri apelatíve *švec* vo funkcii priezviska *Švec* sa už nepohybuje samohláska *-e-* prípony *-ec,* čím celý nominatívny tvar rodinného mena *Švec* sa stáva jednotným celkom: *Švec,* gen.-ak. *Šveca,* dat.-lok. *Švecovi,* inštr. (*so*) *Švecom.*

Na uvedenom prípade vidieť, že rodinné mená a apelatíva z toho istého tvaru nemožno vždy zaradiť do jednej kategórie v skloňovaní, ako by sa to zdalo na prvý pohľad aspoň pri apelatívach na *-ec.*[5] Ani tieto, ani apelatívne tvary na *-ek* vo funkcii rodinného mena nezachovávajú vždy prvotné skloňovanie so striedaním *e/ø,* ale, ako na to ideme poukázať, majú vo svojom novom postavení aj nové druhotné skloňovanie s pevnými koncovými morfémami: *spoluhláska* +*-ec* alebo +*-ek,* bez striedania *e/ø.*

Túto jazykovú skutočnosť ako úchylku od pravidelného prvotného striedania *e/ø* dostatočne si neuvedomoval ani Cyril Bodický, keď sa v Slovenskej reči[6] dožadoval „skloňovať rodinné mená podoby podstatných mien ako iné podstatné mená, a nerobiť s nimi zbytočne výnimky". Ináč povedané, pre všetky

[4] Termín *vnútorná deklinácia* používa u nás Vincent Blanár, Slovo a tvar I, 75.

[5] Porov. *SR* IX, 28. Takto si to predstavoval aj Samo Mazúr s prvotným skloňovaním priezviska *Hudec,* gen. *Hudca.*

[6] *SR* I, 127, v článku *Ako skloňovať rodinné mená na* -ek, -ec?

tvary rodinných mien na *-ec* a *-ek* stavia vonkoncom prvotné skloňovanie s pravidelným striedaním *e/ø*, teda bez výnimky. Ale, ako sa hovorí, každé pravidlo má svoje výnimky, ktoré vraj potvrdzujú ono pravidlo. Tak ich pri skloňovaní majú aj rodinné mená na *-ec* a *-ek*.

Platné Pravidlá sloven. pravopisu výslovne nepripomínajú výnimky na pevnú samohlásku *-e-* pri koncovke *-ec* vo svojej rubrike o ženských tvaroch priezvisk na *-ová* (str. 71), ale už ich uvádzajú hneď v susedstve pri koncovke *-ek* s príkladmi: *Stanček — Stančeková, Kalmanček — Kalmančeková;* pri vynechaní pohyblivého *-e-* prípony *-ek* vznikly by tvary „Stančková" a „Kalmančková", ktoré by sa ťažko vyslovovaly pre nepohodlnú skupinu troch spoluhlások *-nčk-*.

Pravidlá sloven. pravopisu sa vracajú k pohyblivému *-e-* ešte v rubrike o skloňovaní rodinných mien na *-ek* (str. 80). Aj tu dopúšťajú výnimku „tam, kde by vynechaním pohyblivého *-e-* vznikla ťažko vysloviteľná spoluhlásková skupina" a dokladajú ju príkladom: *Furdek,* gen. *Furdeka* (nie: „Furdka") ap.

Ale v praxi rodinné mená na *-ec* pri skloňovaní aj pri tvorení ženských foriem priezvisk na *-ová* (s ostatnými privlastňovacími formami prídavného mena na *-ov, -ova, -ovo*) vykazujú výnimky s pevnou pozíciou samohlásky *-e-*, aby vyhly „ťažko vysloviteľnej spoluhláskovej skupine", ktorá by vznikla po vynechaní pohyblivého *-e-* spoluhláskovou skupinou aspoň troch hlások, ako napríklad: „Krasnec/Krasnca, Pavlec/Pavlca, Škrlec/Škrlca; Krasncová, Pavlcová, Škrlcová; Krasncov" ap. Myslím, že druhotné formy tohto typu nemožno pokladať s Bodickým za „zbytočné výnimky" pri rodinných menách na *-ec*. Zaiste je tu pohodlnejšie a prirodzenejšie druhotné skloňovanie s pevným *-e-* prípony *-ec: Krasnec,* gen. *Krasneca, Pavlec,* gen. *Pavleca, Škrlec,* gen. *Škrleca* ap. Tak isto pohodlnejšie sú aj ženské formy priezviska na *-ová* so zmeravenou príponou *-ec: Krasnecová, Pavlecová, Škrlecová.*

A) Pravidelné prvotné skloňovanie so striedaním *e/ø* zostáva pri trojslabičných a viacslabičných rodinných menách na *-ec*.

S nimi spolu sa uplatňuje pohyblivé *-e-* prípony *-ec* aj pri ženských formách *-ová.*

a) Veľkú skupinu trojslabičných a viacslabičných priezvisk na *-ec*[7] predstavujú rodinné mená, tvorené od tvaru krstného mena rodiča. To sú v pravom slova smysle rodinné mená, nakoľko nimi zprvoti sa označoval rodinný vzťah podľa otca alebo matere. Dnes ho už v takom prvotnom smysle neoznačujú a majú platnosť priezviska.

α) Od mužského krstného mena príponou *-ec* vznikaly tzv. patronymiká[8] čiže otcovské mená: *Adamec, Gašparec* ap. Zprvoti označovaly syna otca, teda potomka prvého pokolenia: *Adamec* ‚syn otca Adama'. Naproti tomu typ otcovského mena *Mišovec* označoval potomka do druhého pokolenia. Jeho podkladom bol tvar *Mišov,* ktorý označoval predošlý prvý stupeň mužského pokolenia a vychodil z prvotného syntaktického spojenia *syn Mišov,* kde sa vlastnosť, príslušnosť syna k otcovi vyjadruje privlastňovacím tvarom *-ov.* Základ celého otcovského mena *Mišovec* je domáci tvar mužského krstného mena *Mišo,* pravda, obmenený skrátením z tvaru *Michal* (*Miš*(*o*) + *ov* > *Mišov; Mišov* + *-ec* > *Mišovec*).

ß) Rodinné mená, ktoré majú za základ ženské krstné meno, menujú sa matromyniká, čiže materinské mená, napr. *Betinec, Katušinec* ap. Rovnako v starších časoch označovaly potomka do druhého pokolenia ako aj otcovské mená typu *Mišovec,* lenže pri type *Betinec* podklad *Betin* vznikol privlastňovacou príponou *-in,* nakoľko je tu základ ženské krstné meno, alebo iné

---

[7] Sbierku slovenských rodinných mien na *-ec* a *ek* mám zo starších publikácií: -ill, *Učené slovenské Tovaryšstvo* (v časti *Menoslov Učeného slovenského Tovaryšstva),* Tovaryšstvo I, 1893, str. 36 (v skratke. *Tov.*); F. Šujanský, *Osobné a rodné mená slovenské,* tamže, str. 269; *Menoslov zakladateľov a údov „Spolku sv. Adalberta (Vojtecha)",* Spolok sw. Wojtecha... Číslo 1. kníh spolkových (*Vojt.*); *Výkaz členovských príspevkov, od 20. júla 1910 až do 15. júla 1911,* Pútnik svätovojtešský 1912, str. XII *(Pút.); Pozdravné listy Štefanovi Moysesovi v rokoch 1861—1863,* T. Sv. Martin 1947 (*Moy.*); Ladislav Pauliny, *Dejepis superintendencie nitranskej* 1891; Július Žilka, *Z minulosti Sučian a ev. a. v. cirkvi sučianskej* (*Suč.*); Výročné zprávy slovenských obchodných akadémií (*Výr. zpr. OA*), gymnázií (*G*) ap.; z časopisov: *Vlasť a svet, Kresťan, Pravda, Práca, Katolícke noviny* (*KN*), *Hlasy z domova a z misií* (*Hlas*), *Posol Božského srdca Ježišovho (Posol*), *Serafínsky svet* (*Seraf. svet*), *Svätý Ruženec* (*Sv. Ruž.*) a iné.

[8] František Trávníček, *Mluvnice spisovné češtiny* I, 260.

meno ženského rodu. Aj tu jednako treba vychodiť zo syntaktického spojenia *syn Betin* (*Bet(a)* + *-in* > *Betin*).

Príklady: *Adamec/Adamca*[9], *Antalec/Antalca, Barinec/Barinca, Betinec/Betinca, Dorušinec/Dorušinca, Ďurovec/Ďurovca,*

[9] Z praktických dôvodov doklady na jednotlivé tvary s pohyblivým *-e-* uvádzam po sebe aj s miestom výskytu, nakoľko mám ich poruke: *Adamcová* Mária, Trenčín (Výr. zpr. OA, Trenčín 38/39, 62), Zo svadby J. *Barinca*... Opatová n. V. (Hlas 47, č. 11, obálka 2b), *Betincová* Margita, Dolná Súča (Výr. zpr. OA Trenčín 46/47, 58a), Zo svadby... H. *Dorušincovej,* Omšenie (Hlas 43, č. 8, obál. 3b), *Ďurovcová* Katarína, Nitra (Výr. zpr. OA Nitra 47/48, 75), R.-k. farský úrad, Dol. Súča, zaslal zo svadby... Jul. *Jankovcovej* (Hlas 48, č. 1, obál. 3b), O. *Jakubcová,* Dubnica n. Váh. (Hlas 48, č. 4, 106), A. *Kačincová* (Hlas 48, č. 5, obál. 3), Ľudmila *Kubalcová,* Letanovce (Výr. zpr. odb. žen. šk. Sp. N. Ves 47/48, 11), T. *Kubincová,* Unín (Hlas 48, č. 7—8, 184), Oľga *Laurincová,* Trstená (Výr. zpr. G Trstená 45/46, 31), Zo svadby A. *Marušinca*... D. Súča (Hlas 44, č. 2, obál. 3a), *Michalcová* Oľga z Mošoviec (Výr. zpr. OA T. Sv. Martin 42/43, 23), Zo svadby A. *Mikovca*... Drienovec (Hlas 48, č. 1, obál. 3a), Zo svadby... Anny *Mikulcovej* v Tlmačoch (Hlas 48, č. 9, obál. 3a), Zo svadby G. *Mikušinca*... Horná Suč. (Hlas 48, č. 9, obál. 3a), *Petrincová* Angela, Litava (Výr. zpr. OŠ Krupina 47/48, 26), Dievčence fy Rolný, Žilina... M. *Tomašcová* (Hlas 43, č. 10, obál. 3b), Zo svadby... H. *Urbancovej,* Divín (Hlas 48, č. 1, obál. 1b), *Višňovcová* Petronela z Priekopy (Výr. zpráv. OA, T. Sv. M. 42/43, 24); Zo svadby F. *Babinca*... v Rišňovciach (Hlas 47, č. 4, obál. 3a), Zo svadby K. *Belanca*... Stráňavy (Hlas 46, č. 7, obál. 3b), *Brodencová* Elena zo Sklabine (Výr. zpr. OA T. Sv. M. 42/43, 25), Zo svadby... Sal. *Divincovej,* Bereksek (Hlas 48, č. 1, obál. 3b), Terézia *Dubravcová,* Borová (Výr. zpr. odb. žen. šk. Trnava 46/47, 46), Zo svadby... Fr. *Fačkovcovej,* Sila (Hlas 48. č. 2, obál. 3b), Oľga *Hrabovcová* z Turč. Sv. Martina (Dolný Kubín) (Výr. zpr. D. Kubín 46/47, 34), zo svadby M. *Litavca*... Bardejovská Nová Ves (KN 48, č. 36, 8b), Anna *Myjavcová,* Ploské (Výr. zpr. OA Košice 47/48, 40 b), Z pohrebu M. *Oravcovej,* Revúčka (Hlas 47, č. 11, obál. 2 b), M. *Rosincová* Vígľaš-Pstruša (KN 48, č. 36, 8), Sidonia *Súlovcová.* Fačkovo (Výr. zpr. G Trstená 45/46, 29), Mária *Šútovcová,* Priekopa (Výr. zpr. OA. T. Sv. M. 47/48, 26), Mária *Turancová,* Ružomberok (Výr. zpr. G Ružomberok 45/46, 30), Zo svadby... A. *Zahorcovej,* Verešvár (Hlas 48, č. 2, obál. 2b), Margita *Zahurancová,* Veľbachy (Výr. zpr. OŠ Sp. N. Ves 47/48. 30), Zo svadby... J. *Zbiňovcovej,* Brezany (KN 48, č. 17, 8b); Viktória *Barancová,* Ružomberok (Výr. zpr. G Ružomberok 45/46, 28), Anna *Červencová,* Budatínska Lehota (Výr. zpr. OŠ Žilina 46/47, 15), Zo svadby... R. *Gabalcovej,* Špačince (Hlas 44, č. 2, obál. 3a), Zita *Chovancová,* Ivachnová (Výr. zpr. G. Ružomberok 45/46, 28), Emília *Kadancová,* Dolné Strháry (Výr. zpr. odb. žen. šk. Zvolen 46/47, 21), Teodora *Kahancová,* Prešov (Výr. zpr. OA Prešov 47/48, 56), *Kluvancová* Angela, Nevidzany (Výr. zpr. OA T. Sv. M. 47/48, 25), Zo svadby... M. *Kokuncovej,* Záblatie (Hlas 44, č. 2, obál. 3a), Anežka *Kopuncová* (Výr. zpr. OA Nitra 47/48, 30), Zo svadby J. *Krahulca*... Radvaň n. Hr. (Hlas

Feranec/Feranca, Ferenec/Ferenca, Gašinec/Gašinca, Gašparec/Gašparca, Gregorec/Gregorca, Haninec/Haninca, Hanovec/Hanovca, Janošec/Janošca, Jankovec/Jankovca, Janovec/Janovca, Jakubec/Jakubca, Kačinec/Kačinca, Katušinec/Katušinca, Kubalec/Kubalca, Kubinec/Kubinca, Laurinec/Laurinca, Machovec/Machovca, Marcinec/Marcinca, Martinec/Martinca, Matejec/Matejca, Marušinec/Marušinca, Michalec/Michalca, Mikovec/Mikovca, Mikulec/Mikulca, Mikušec/Mikušca, Mikušinec/Mikušinca, Mišovec/Mišovca, Mišurec/Mišurca, Onderec/Onderca, Pavelec/Pavelca, Peterec/Peterca, Petrinec/Petrinca, Petrovec/Petrovca, Romanec/Romanca, Sarinec/Sarinca, Sovinec/Sovinca, Štefanec/Štefanca, Tomanec/Tomanca, Tomašec/Tomašca, Tomulec/Tomulca, Ulišinec/Ulišinca, Urbanec/Urbanca, Vavrovec/Vavrovca, Žovinec/Žovinca[10];

b) Priezviskami sa stávaly vlastné mená obyvateľov miest alebo krajiny na *-ec*, keď sa ich voľakedajší obyvatelia usadili v iných, cudzích krajoch. Sú to takzvané obyvateľské mená:

Bánovec/Bánovca, Babinec/Babinca, Belanec/Belanca, Bitarovec/Bitarovca, Brodenec/Brodenca, Čavojec/Čavojca, Čerňanec/Čerňanca, Čičmanec/Čičmanca, Divinec/Divinca, Dohnanec/Dohnanca, Dubovec/Dubovca, Dubravec/Dubravca, Fačkovec/Fačkovca, Hrabovec/Hrabovca, Jedlovec/Jedlovca, Klenovec/Klenovca, Kokavec/Kokavca, Lietavec/Lietavca, Likavec/Likavca, Litavec/Litavca, Ludrovec/Ludrovca, Moravec/Moravca, Myjavec/Myjavca, Oravec/Oravca, Pohronec/Pohronca, Porubec/Porubca, Pribylinec/Pribylinca, Pružinec/Pružinca, Rosinec/Rosinca, Stražovec/Stražovca, Súlovec/Súlovca, Svrčinovec/Svrči-

---

47, č. 11, 2b), *Krpelcová* Ľudmila, Turč. Sv. Martin (Výr. zpr. OA T. Sv. M. 46/47, 20), Likavka: A. *Lihancová* (Posol 48, č. 2, obál. 3), Agnesa *Malovcová*, Ratkovce (Výr. zpr. UA Trnava 46/47, 30), Zo svadby... M. *Oktavcovej*, Hodruša (KN 48, č. 17, 8b), Zo svadby Št. *Pohorenca*... Kubra (Hlas 46, č. 7, obál. 3b), *Putrovcová* Alžbeta, Necpaly (Výr. zpr. OA, T. Sv. M. 46/47, 23), Zo svadby... Hel. *Remencovej*, Prestavlky (Hlas 48, č. 2, obál. 3a), so svojím Jakubom *Surovcom* z Trenčianskeho Rovného (Martin Rázus, Bombura, 1937, str. 89), Terézia *Striežencová*, z Bánoviec n. Bebr. (Výr. zpr. UA Bánovce 47/48, 26).

[10] Tvar priezviska *Žovinec* ako materinské meno má základ *Žova*, obmenený domáci tvar ženského krstného mena *Žofia* (Fr. Šujanský, l. c. 273b).

novca, Šútovec/Šútovca, Švošovec/Švošovca, Travenec/Travenca, Trnovec/Trnovca, Turanec/Turanca, Vernarec/Vernarca, Višňovec/Višňovca, Zahorec/Zahorca, Zahuranec/Zahuranca, Zbiňovec/Zbiňovca, Zliechovec/Zliechovca, Žilinec/Žilinca;

c) Priezviská na *-ec* s rozličným slovným základom, ktorými sa vystihovala nejaká podstatná vlastnosť ich nositeľa; bolo ním podstatné a prídavné meno. Aj pri nich príponou *-ec* vznikal deminutívny tvar na označenie syna, potomka to otca, napríklad: *Holubec* ‚malý Holub vo význame dieťaťa', *Koporec* ‚malý Kopor', *Červenec* ‚malý Červen' ap. Príklady:

Baganec/Baganca, Baranec/Baranca, Behanec/Behanca, Bublinec/Bublinca, Buchanec/Buchanca, Červenec/Červenca, Diškanec/Diškanca, Drevenec/Drevenca, Drhajec/Drhajca, Gabalec/Gabalca, Hadrbulec/Hadrbulca, Holubec/Holubca, Chlebovec/Chlebovca, Chovanec/Chovanca, Kabarec/Kabarca, Kadanec/Kadanca, Kadlubec/Kadlubca, Kahanec/Kahanca, Klepanec/Klepanca, Kluvanec/Kluvanca, Kokunec/Kokunca, Kopanec/Kopanca, Kopilec/Kopilca, Koporec/Koporca, Kopunec/Kopunca, Korenec/Korenca, Koterec/Koterca, Kotrbanec/Kotrbanca, Krahulec/Krahulca, Krpelec/Krpelca, Kurhajec/Kurhajca, Kurilec/Kurilca, Lihanec/Lihanca, Lichanec/Lichanca, Ľubelec/Ľubelca, Malovec/Malovca, Mazanec/Mazanca, Milenec/Milenca, Nekoranec/Nekoranca, Obranec/Obranca, Oktavec/Oktavca, Pakanec/Pakanca, Pechanec/Pechanca, Pijanec/Pijanca, Plekanec/Plekanca, Podstrelenec/Podstrelenca, Pohorenec/Pohorenca, Putrovec/Putrovca, Remenec/Remenca, Strieženec/Striežanca, Surovec/Surovca, Širanec/Širanca, Šmrkolec/Šmrkolca, Šofranec/Šofranca, Ukropec/Ukropca, Žaujec/Zaujca, Zvršk ovec/Zvršk ovca a iné.

Ako ukazujú doklady, trojslabičné a viacslabičné rodinné mená na *-ec* svojím hláskovým skladom sotva dávajú príležitosť na stvorenie ťažko vysloviteľnej skupiny či pri skloňovaní, a či pri ženských formách na *-ová*, ktoré by bolo treba obísť silnou pozíciou samohlásky *-e-* prípony *-ec*.

Keď už nie celkom ťažko vysloviteľná spoluhlásková skupina, tak aspoň hodne nepohodlná sa pociťuje skupina dvoch sykavých spoluhlások *-šč-*, vzniklá pri vysúvaní samohlásky *-e-*

rodinných mien na *-šec* typu *Janošec/Janošca.*[11] Analogiu k nim nachodíme aj pri apelatívnom tvare *česť,* kde popri prvotných tvaroch s vynechaním jerového *-e-: česť,* gen. *cti* zjavuje sa aj druhotné s pevným *-e-* ako pôvodnejšie: *česť,* gen. *cesti,* zachytené aj v spisbe: do *cesti* (Jesenský II, 96), sľub spečatili *cesťou* (Hviezdoslav III[3], 113).

Ináč okrem typu trojslabičných tvarov na *-šec* vznikajú pri prvotnom skloňovaní (s pohyblivým *-e-* prípony *-ec*) celkom normálne, pohodlné skupiny dvoch spoluhlások. Druhotné skloňovanie, pokiaľ sa osamotene vyskytuje v týchto prípadoch, daromne oslabuje ináč dosť rovný, lineárny systém prvotného skloňovania trojslabičných rodinných mien na *-ec* a tvoria sa naozaj „zbytočné výnimky", ako napríklad: Ďakujem ... p. profesorovi Ferenecovi[12] [m. *Ferencovi*], farárovi [vo Zvolene] (KN 48, č. 34, 8d), M. Adamecová [m. *Adamcová*], Dolná Ždáňa (Seraf. svet 48, č. 3, obál. 3a), Mária Moravecová [m. *Moravcová*], Sp. N. Ves (Seraf. svet 48, č. 5, obál. 3a), Zo svadby ... A. Dulovecovej [m. *Dulovcovej*], Orav. Lesná (Hlas 48, č. 2, obál. 4a), M. Švoňavecová [m. *Švoňavcová*] (Hlas 43, č. 11, obál. 3b), Viola Vernarecová [m. *Vernarcová*], Kežmarok (Výr. zpr. odb. žen. šk. Kežmarok 47/48, 12), Michalecovi [m. *Michalcovi*] (Pravda 48, č. 244, 2e) ap.

Toto všetko sú len osamotené výkyvy zpod všeobecného systému prvotného riadneho skloňovania s pohyblivým *-e-* prípony *-ec* trojslabičných a viacslabičných rodinných mien.

(Pokračovanie.)

---

[11] Pred rokmi do I. triedy OA T. Sv. Martin chodil *Janošec* a v školskom prostredí tvar priezviska sa skloňoval s pevným *-e-: Janošec,* gen. *Janošeca.* Pri priezvisku *Tomašec* z jedného (žilinského) kraja raz máme tvar s prvotným pohyblivým *-e-,* iný raz s druhotným pevným: Dievčence fy Rolný, Žilina ... M. *Tomaščová* (Hlas 43, č. 10, obál. 3b), A. *Tomašecová,* Chlumec pri Žiline (Seraf. svet 48, č. 3, 96).

[12] Možno, že tu pri tvare priezviska *Ferenec* na upevnenie pohyblivej samohlásky *-e-* prípony *-ec* pôsobila aj vedomá diferenciácia od maďarskej formy krstného mena *Ferenc,* aby sa od seba odlišovaly.

Kritiky a recenzie

UNIV. PROF. Dr. FRANTIŠEK TRÁVNÍČEK, ÚVOD DO ČESKÉHO JAZYKA. Český jazyk jako celost. Vydalo Komenium, učiteľské nakladateľstvo, Praha — Brno — Banská Bystrica 1948. Str. 86, cena broš. Kčs 25,—.

Meno univerzitného profesora Františka Trávníčka nie je zaiste ani našej širšej verejnosti úplne neznáme, tobôž však nie už tým, čo sa bližšie zaoberajú štúdiom jazyka, podstatou pravopisu a jeho úkonmi (ak použijeme tento termín z jeho vyjadrovacieho inventára). Profesor Trávníček reprezentuje v českej jazykovede po Dobrovskom (chápanom ako stavebný základ, z ktorého „nutne sa vychádza ešte aj dnes") a po Gebauerovi (ktorý v širokom historickom jazykovom vývine a v znalosti jeho fáz vybudoval českú jazykovedu a vo svojich žiakoch priviedol ju na taký vysoký stupeň, na akom je) syntézu. U profesora Trávníčka je najvzácnejšie to (v čom sa shodujú všetky články a úvahy o jeho životnom diele), že „zľudštil" gramatiku, ako to hovorí autor záložky knihy, a že našiel správny pomer užívateľa jazyka ako nástroja všetkého konania, myslenia i dorozumenia.

V tejto knižke, ktorá, ako píše sám autor, vznikla z jeho prednášok na učiteľských kurzoch a pedagogickej fakulte, chce dať učiteľstvu najzákladnejšie poučenia o českom jazyku ako celosti, ako o štruktúre, chce, aby si učiteľstvo prehĺbilo svoje vedomosti poznaním jazyka ako zložitého ústroja, v ktorom má všetko svoj presne vymedzený úkon, svoju stálu funkciu. Poznaním vzťahu medzi hovoreným spisovným jazykom a jazykom hovorovým i dialektmi (či už geografickými, alebo sociálnymi) a náležitou znalosťou všetkých jazykových spätostí (jednotlivých poučiek a jazykových javov a znakov) nadobudne každý ten, kto sa denne zaoberá jazykom prakticky (v škole, vo vyučovaní) ucelenosť, ktorá je taká dôležitá pre učiteľov a ktorá jedine zaručuje dobré a trváce výsledky jazykového vyučovania.

Autor rozdelil svoje dielko do deviatich kapitol. V prvej podáva definíciu, čo je jazyk, a základy tvorenia a článkovania hlások. Dosť podrobne rozoberá fonetické poučky a rozdelenie najmenších fonetických útvarov (ktoré môžu mať nejaký význam, a to vecný alebo gra-

matický) čiže hlások, i celkový súbor výrazových prostriedkov, ďalej, čo je jazykový prejav, výrazové prostriedky a ich úkony. Z chápania jazyka vo všeobecnosti ako takého prechádza potom prof. Trávníček k rozoberaniu znakov českého jazyka. Vymedzuje jeho názov a príbuzenstvo so slovanskými jazykmi, jeho povahu i jeho nárečia. Osobitnú kapitolu venuje i „ľudovým nárečiam", ktorými rozumie reč príslušníkov jazyka, tvoriacich nejaký miestny, zemepisný celok (ako dedinu, kraj, zem), a preto ich nazýva tiež lokálnymi, geografickými na rozdiel od nárečí spoločenských, ktoré sa utvárajú spoločenským rozvrstvením príslušníkov istého jazyka bez ohľadu na kompaktnosť (hoci i tá sa tu uplatňuje). V piatej kapitole rozoberá spisovný jazyk český, jeho vzťah a pomer k týmto ľudovým nárečiam, rozličnosť spisovného výraziva, ktoré podľa vzájomného pomeru delí do piatich skupín: podľa gramatického významu, citovej povahy, zaužívanosti, pôvodu a úkonnosti. Potom sa zmieňuje o prameňoch tohto spisovného výraziva (o tom, odkiaľ jazyk čerpá nové slová i gramatické výrazové prostriedky) a prechádza k celostným útvarom spisovného jazyka, k hovorenému spisovnému jazyku a k jeho druhom ako umeleckému, ktorý sa odlišuje od hovoreného spisovného najmä svojím estetickým zameraním. Dosť podrobne sa potom zmieňuje aj o tom, dokedy výraz má svoj estetický účinok a kedy ho stráca.

V kapitole o ústnom a písomnom jazyku rozlišuje podľa chápania Pražského lingvistického krúžku rozdiely medzi nimi a vypočítáva ich charakteristické znaky, ktoré ich diferencujú ako samostatné sústavy. V kapitole ôsmej hovorí o slohových rozdieloch, ktoré sú závislé od individuálnych i objektívnych činiteľov, nakoľko výrazové prostriedky v jazykových prejavoch sa spravujú nielen individuálnymi, subjektívnymi motívmi, ale mocne sa pri nich uplatňuje i cieľ jazykového prejavu, jeho prostredie a ústna alebo písomná jeho povaha.

Dielce zakončuje prof. Trávníček sumárnou kapitolou o správnosti spisovného jazyka, ktorého kultúra záleží predovšetkým v udržiavaní jeho potrebnej výrazovej schopnosti, v starostlivosti o dostatok výrazových prostriedkov, ktorých potreba rozvojom a zmnožovaním sa života neustále rastie. Správnym nazýva autor každý ten výrazový prostriedok, či už lexikálny, alebo gramatický, ktorý dobre vyhovuje svojmu úkonu, dobre slúži mysleniu a dorozumievaniu. A „takýmto je každý výrazový prostriedok, ktorý sa shoduje so sústavou jazyka, je v duchu jeho celostného skladu, je ústrojný (organický). S tohto hľadiska treba posudzovať celé spisovné výrazivo" (77).

Knižka prof. Trávníčka vo svojom štrukturálnom chápaní normy českého spisovného jazyka a najmä jeho celostných útvarov ako reči písanej i ústnej, s funkciou komunikatívnou i estetickou, prináša veľa podnetného. Podáva základné poučky o jazyku, o výrazových pro-

striedkoch a ich úkonoch, o dialektoch a ich druhoch, o rozdielnych štýloch jazyka, určovaných subjektívne i objektívne, aj o prameňoch spisovného výraziva; je — možno povedať — krátkou, ale veľmi výstižnou príručkou, ktorá zaiste náležite splní svoj cieľ, určený mu samým autorom, to jest podať najzákladnejšie poučenia o českom jazyku ako o celosti, o štruktúre. Knižka by nemala chýbať ani v jednej knižnici nášho učiteľa a profesora, lebo všetky autorove závery o jazyku českom dajú sa aplikovať i na jazyk slovenský.

Adam Pranda

ING. ANDREJ SVEŠNIKOV, ING. A. A. HOCH, SLOVNÍČEK SOVĚTSKÝCH ZKRATEK. Orbis, Praha 1948. Str. 262, cena brož. Kčs 80,—.

Charakteristickým znakom rýchleho tempa vo vývine sovietskeho života je používanie mnohých skrátených pomenovaní, ako je napr. i názov štátu SSSR (Sväz sovietskych socialistických republík — Sojuz Sovietskich Socialističeskich Respublik), alebo názov tlačovej kancelárie TASS (Telegrafná agentúra Sovietskeho sväzu — Telegrafnoje agentstvo Sovietskogo Sojuza) atď., aby sme na začiatku uviedli len najznámejšie. Takéto skrátené pomenovania sú v menšej miere známe i u nás; ich počet, zdá sa, postupne sa tiež zväčšuje (porov. MNV, ONV, KNV). No sovietskych je nepomerne viac, takže nie je možné, aby si ich náš čitateľ všetky pamätal. Preto každý rád uvíta vyššie uvedenú pomôcku, ktorú v apríli 1948 vydal Orbis. — Slovníček má krátky predhovor, kde autori medzi iným uvádzajú, že v ňom sosbierali 1300 ruských skratiek okrem medzinárodných, používaných i v ruštine. Všeobecne rozlišujú skratky, ktoré vznikly zo začiatočných hlások alebo slabík slova (Sib. = Sibirskij, -aja, -oje — sibírsky, -a, -e), t. j. vlastné skratky, a tri druhy skratiek, ktoré by sme mohli skôr nazvať skrátené pomenovania. Ide v nich vlastne o značku, resp. značkové slovo, utvorené a) z prvých hlások, resp. písmen viacslovného pomenovania (GPU — Gosudarstvennoje političeskoje upravlenie — Štátna politická správa), b) zo začiatočných slabík viacslovného pomenovania (Morflot — morskoj flot — námorné loďstvo) a c) zo začiatočnej slabiky prvého, resp. i druhého slova a z celého posledného slova viacslovného pomenovania (Morpogranochrana = morskaja pograničnaja ochrana — námornícka pohraničná stráž). Jadro knižočky je vo „všeobecnej časti", kde sú abecedne usporiadané skratky a značkové slová. „Rádiotelegrafná časť" obsahuje tabuľku na hláskovanie, „Q"-kodex atď. Tretiu, poslednú časť tvoria medzinárodné skratky pomenovaní štátov.

„Slovníček sovětských zkratek" bude vítaným praktickým doplnkom všeobecných rusko-českých i rusko-slovenských slovníkov.

E. Jóna

Rozličnosti

Jarmočisko, či *jarmočnisko?* — V reči nášho dedinského ľudu počuť slová *jarmočisko* i *jarmočnisko* na označenie miesta deja, v našom prípade na označenie miesta, na ktorom sa odbavujú dobytčie jarmoky. Slová tohto druhu nazývame m e n a m i m i e s t a (nomina loci). Je teraz otázka, ktorá z uvedených foriem na označenie miesta deja je náležitá.

Nomina loci v spisovnej slovenčine tvoria sa z podstatných mien, preto sú denominatívami. Tak napr. z podstatných mien *hnoj, hrad, rod, stred* ap. tvoríme mená miesta príponou *-isko: hnojisko, hradisko, rodisko, stredisko* ap. Analogicky zo slova *jarmok* príponou *-isko* dostávame meno miesta vo forme *jarmočisko.* Podľa toho forma *jarmočnisko* vidí sa ako meno miesta nenáležitá v spisovnej slovenčine, keďže je utvorená z prídavného mena *jarmočný* (*jarmočn(ý)* + *-isko* > *jarmočnisko*). Je to vlastne druhotvar, lebo slovenčina tvorí mená miesta aj z prídavných mien (Belo L e t z, *Kmeňoslovné úvahy* 75—76). Tvar *jarmočnisko* ako druhotvar vznikol podľa inej skupiny miestnych mien na *-nisko* typu *cibuľnisko, kapustnisko, fazuľnisko,* ktorou sa označuje miesto, to jest pole, roľa, kde sa pestujú tieto hospodárske plodiny.

Nomen loci *jarmočisko* sa v slovníkovej časti Pravidiel slovenského pravopisu nenachádza. Pravidlá na str. 212 uvádzajú heslo *jarmok* a pri ňom iba adjektívum *jarmočný* a substantivizované adjektívum *jarmočné.* Toto meno miesta je vytláčané slovom *trhovisko,* a to neoprávnene. Slovo *jarmok,* i keď je cudzieho pôvodu, je v slovenčine také zaužívané, že ho nemožno len tak ľahko zo spisovného jazyka slovenského vytlačiť, a to tým viac, že od neho možno tvoriť väčšie množstvo odvodených slov, napr.: *jarmočný, jarmočník, jarmočníčka, jarmočné, jarmočisko* atď. Bude preto potrebné pri vydaní nových Pravidiel slovenského pravopisu doplniť heslo *jarmok* vyššie uvedenými odvodenými slovami.

V spisovnom jazyku dávajme prednosť zo dvoch uvedených foriem *jarmočisko/jarmočnisko* forme *jarmočisko!* *sm*

Gazdinky? — Veľmi často počuť v hovorovej reči hypokoristické podstatné meno *gazdinky* ako formu deminutívnu, odvodenú od substantíva *gazdiná.* Pri zisťovaní, či táto forma je náležitá, treba po-

zrieť, ako sa tvoria ženské deminutíva v slovenčine od substantív, doznievajúcich na *-a* a na *-á*, a ďalej zistiť, či pri tomto tvorení prichodia nové koncovky a s nimi súčasne aj nové skloňovanie.

Zo životných podstatných mien ženského rodu *baba, deva, dcéra, kmotra, mama, sestra, suseda, žena* ap. zdrobnením dostávame hypokoristiká *babka, dievka, dcérka, kmotrička, mamka, sestrička, susedka, žienka* ap. Možno tu pozorovať, že i keď význam slova sa príponou *-ka* zmenil a slová dostaly nové prípony, všetky substantíva i od nich odvodené deminutívne substantíva sú zakončené na *-a* a ako základné formy, tak aj deminutívne formy skloňujú sa podľa vzoru *ryba*.

Slovo *gazdiná* patrí do skupiny slov s neproduktívnym sufixom *-á*. Sem patria napr. i substantíva *stryná, ujčiná, testiná* ap., doznievajúce na *-á*. Z nich príponou *-ká* s obdobnou dĺžkou kvantitou dostávame formy *strynká, ujčinká, testinká* ap. Zasa možno pozorovať, že zdrobnením hypokoristické substantíva nestratily pôvodný sufix s koncovým *-á* základných substantívnych foriem *-á: stryná/strynká, ujčiná/ujčinká, testiná/testinká* ap.

Podobný jazykový jav možno pozorovať i v stredoslovenskom nárečí, napr. v Honte. Tam napr. z adjektíva *starý* zdrobnením vzniklo substantivizované adjektívum *starký* ‚starý otec' a z adjektíva *stará* substantivizované adjektívum *starká* ‚stará matka'. Posledné substantivizované adjektívum doznieva na *-á* a v nom. a ak. pl. na *-é*, teda *starká, starké*.

Do tejto skupiny slov patrí aj substantívum *gazdiná*. Z neho vznikla hypokoristická forma *gazdinká*, v nom. a ak. pl. *gazdinké*, podobne ako *strynké, ujčinké, testinké* ap.

Tvar „gazdinky" je nom. a ak. pl. od formy „gazdinka", ktorá vznikla zdrobnením zo substantíva „gazdina", utvoreného na spôsob český; porov. sloven. *princezná* — čes. *princezna, kráľovná* — *královna, cisárovná* — *císařovna* ap. Formy „gazdina" — „gazdiny", „gazdinka" — „gazdinky" nie sú všeobecne používané slovenské formy a tak do spisovnej slovenčiny nepatria. Užívajme preto ako deminutívum iba formu *gazdinká* a v nom. a ak. pl. *gazdinké* (SR VII, 281). *sm*

Hríbar? — V niektorých slovenských krajoch jedlé huby nazývajú *hríbmi* a iba nejedlé, jedovaté nazývajú *hubami*. Človek, ktorý sbiera huby, je *hubár*. Analogicky podľa toho človek, ktorý sbiera hríby, je *hríbár*. Zákon o rytmickom krátení zvádza niektorých ľudí skracovať príponu *-ár* na *-ar*, čo sa v spisovnom jazyku slovenskom ukazuje neprípustné. Prípona *-ár* má totiž tú vlastnosť, že sa neskracuje pri novšom tvorení slov, ani po predchádzajúcej dlhej slabike. A tak je možné, že máme v slovenčine slová, v ktorých po sebe idú i dve dlhé slabiky, napr.: *mliekár, sviečkár, obrázkár, kôrkár, poviedkár* ap. (Pravidlá sloven. pravopisu, str. 65). Zato uvedené slovo

správne má sa písať vo forme *hríbár*. Vo vete: Takýmto pekným nálezom sa nemôže pochváliť hociktorý „hríbar" (Východoslovenská Pravda IV, č. 187, str. 4e) má byť *hríbár*.

Pravidlá sloven. pravopisu (str. 200) uvádzajú pri hesle *hríb* iba deminutívum *hríbik*. Pri sostavovaní nových Pravidiel bude potrebné pri tomto hesle uviesť i slovo *hríbár*. *sm*

Vesliarstvo? — Z príležitosti nedávnej olympiády mnoho sa písalo o športoch, medziiným aj o veslárstve. Niektoré noviny, najmä však Týždeň, uvádzaly tento šport pod menom „vesliarstvo". Toto substantívum, i veľké množstvo iných, je utvorené z mena zamestnania (nomen officii) príponou *-stvo*, napr.: *čižmár > čižmárstvo, mlynár > mlynárstvo, rybár > rybárstvo, sochár > sochárstvo* ap. Forma „vesliarstvo" je nesprávna a opodstatnená by bola iba vtedy, keby nomen officii znelo „vesliar". Pravidlá na str. 429 pod heslom *veslo* uvádzajú iba tvar *veslár*. I tu bude potrebné doplniť toto heslo slovom *veslárstvo*. *sm*

Poštovné paušalizované. (K. U., T.) — Podstatné meno *paušál* znamená ‚úhrnná pevne stanovená suma, zavedená pre ľahšie účtovanie miesto jednotlivých poplatkov'. K tomuto podstatnému menu máme slovesá *paušalizovať* a *paušalovať*. Pravidlá sloven. pravopisu uvádzajú tvar *paušalizovať*. Ale obe slovesá by bolo možné významove diferencovať. Sloveso *paušalizovať* znamená ‚vyrovnávať, uhradiť paušálom, premeniť v paušál'. Sloveso *paušalovať* má význam trošku iný: ‚určiť čiastku poplatku alebo dane úhrnom miesto jednotlivých poplatkov alebo dávok'. Tento význam zachovávajú si aj prídavné mená, utvorené od týchto slovies. Prídavné meno *paušalizovaný* znamená, že určité poplatky sa vyrovnávajú úhrnom, paušálne. Prídavné meno *paušalovaný* znamená, že pre menšie poplatky je vopred určená úhrnná suma. Pravda, v praxi sa oba tvary používajú zamieňavo bez významového rozlíšenia. Prednosť sa dáva tvaru *paušalizovať*. *L. Č.*

Letište, letisko. (P. d., B.) — Je pravda, že tvary na *-ište* ustupujú tvarom s príponou *-isko*, takže vzniká tendencia príponu *-isko* zovšeobecniť. V Pravidlách sloven. pravopisu z r. 1940 táto tendencia sa uzákonila. Na str. 73 je pravidlo: „V súčasnom spisovnom jazyku dáva sa prednosť slovám na *-isko* pred slovami na *„-ište"* ... Slová na *-ište* sú na mieste len tam, kde slovo s príponou *-isko* má iný význam. Všade inde treba písať *-isko"*. Pod „iným významom" treba zväčša rozumieť tzv. augmentatíva, t. j. slová so zveličujúcim významom, ako napr. *chlap — chlapisko*, alebo pejoratíva, t. j. slová zhoršujúce význam: *chlapčisko* ap. I proti tvarom *letište* je možný tvar *letisko* s expresívnym významom ‚veľký alebo zlý let'. Pravda, táto významová kolízia nie je taká veľká, že by viedla k nedorozumeniu.

Aktuálny význam slova vždy vychodí z kontextu. Možno, že časom prevládne prípona *-isko* vo všetkých prípadoch, teda i v tvare „letisko", ale teraz ho upotrebujú len takí príslušníci spisovného jazyka, ktorí chcú hovoriť „veľmi" správne. *ej.*

Skok na žrdi? — Skok so žrďou? — Skok o žrdi? — V súvislosti s tohoročnou olympiádou v Londýne v športových rubrikách našich denníkov mnoho sa písalo o ľahkej atletike a v súvislosti s ňou aj o jej jednotlivých disciplínach. A tak sme čítali o skoku *na žrdi* (Práca III, č. 176, str. 8c), alebo o skoku *so žrďou:* Pri umelom osvetlení skákali pretekári *so žrďou* (Východoslovenská Pravda IV, č. 180, str. 12b) a najčastejšie o skoku *o žrdi* (Práca III, č. 191, str. 8b, Východoslovenská Pravda IV, č. 174, str. 12d, Šport IV, č. 25, str. 2a a inde). Z uvedených príkladov vyplýva, že naši športoví redaktori nemajú ujasnené, ktorá z týchto troch väzieb je syntakticky najviac odôvodnená.

Preberme si postupne všetky tri prípady.

V prvom prípade máme predložku *na* s lokálom, teda väzbu *skok na žrdi.* Predložka *na* so 6. pádom môže okrem iného vyjadrovať i prostriedok alebo nástroj, ktorým sa niečo deje: Jazdec jazdí *na koni,* Janko sa vezie *na voze,* Cigán hrá *na husliach* ap. Tu predložka *na* viaže sa s podstatným menom v 6. páde, označujúcim nástroj alebo prostriedok, ktorým sa niečo deje. V danom prípade väzba *skok na žrdi* nie je náležitá, lebo touto väzbou nemá byť vyjadrený prostriedok alebo nástroj, ktorým sa niečo deje, ale má sa ňou vyjadriť spôsob, ako sa niečo deje, v našom prípade spôsob, ako sa skok tento koná. Dá sa to dobre objasniť porovnaním s väzbou *skok na koni* napr. vo vete: Na vojenskej slávnosti predvedené boly ukážky skoku na koni. V tomto prípade je väzba správna, lebo vo väzbe *skok na koni* nevyjadrujeme spôsob nejakej činnosti, lež vyjadrujeme prostriedok alebo nástroj, ktorým sa niečo deje. Ešte lepšie si to objasníme, keď si uvedomíme celý priebeh deja, ktorý táto väzba vyjadruje. Väzbou *skok na koni* si každý uvedomuje, že subjekt (jazdec), ktorý ten skok koná, je (sedí) na koni, kým väzbou *skok na žrdi* toto tvrdiť nemožno. Vidíme teda, že väzba *skok na žrdi* nevyjadruje presne to, čo má vyjadrovať. Táto väzba syntakticky nezodpovedá.

Vo väzbe *skok so žrďou* máme zasa predložku *so.* Táto predložka žiada k sebe podstatné meno v 7. páde. Predložka *so* viaže sa v spisovnej slovenčine najčastejšie s menami osôb: Išiel s otcom, Shováral sa s bratom, Bil sa so susedovým chlapcom ap. Už menej sa viaže s menami vecí: Prišiel s prázdnymi rukami, Odchádzal z krčmy s ťažkou hlavou, Jedol halušky s makom ap. Väzba *skok so žrďou* mala by vyjadrovať spôsob nejakej činnosti, no v spisovnej slovenčine takúto väzbu s predložkou *so* v 7. páde nepoznáme. — Predložka *so* vyjadruje spoločnú činnosť niekoho s niekým, s niečím, napr.:

Gazda oral *so synom,* Matka varila *s dcérou,* Učiteľ pracoval *so žiakmi* ap. Väzba *skok so žrďou* bola by správna iba vtedy, keby sa ňou vyjadrovala spoločná činnosť niekoho s niečím. Veta: *Skokan skákal so žrďou* bola by opodstatnená iba vtedy, keby subjekt skutočne tú činnosť konal s objektom, teda keby v danom prípade skokan skutočne so žrďou skákal, preskočil so žrďou latku a s ňou by i dopadol na doskočište. Pri tomto skoku sa však opísaný výkon nekoná. Obstála by ešte väzba bez predložky *so,* teda holým inštrumentálom: *skok žrďou.* (Porov. väzbu *písať perom.*) Z tohto rozboru vysvitá, že ani väzba *skok so žrďou nie je správna.*

Treťou väzbou je väzba *skok o žrdi.* V slovenčine predložkou *o* s lokálom vyjadrujeme okrem iného i spôsob nejakej činnosti. Hovoríme: Ranený chodí *o barlách,* Dieťa chodí *o štyroch,* Pracoval celý deň *o smäde,* Išiel do roboty *o hlade,* Žobrák chodí *o palici* ap. Sem zapadá i spojenie *skáče o žrdi,* lebo i ňou sa vyjadruje spôsob nejakej činnosti, v našom prípade spôsob skoku. Väzba *skok o žrdi* vidí sa náležitá a syntakticky opodstatnená.

Na začiatku citovaná veta z novín má správne znieť: Pri umelom osvetlení *skákali* pretekári *o žrdi.* Podobne máme písať: Na programe je *skok o žrdi,* Na *skoku o žrdi* zúčastnilo sa málo pretekárov ap.

sm

Vášniam? — Podstatné mená typu *dlaň* majú v dat. a lok. pl. prípony *-iam* a *-iach,* napr: spoveď: *spovediam, spovediach;* dlaň: *dlaniam, dlaniach;* trať: *tratiam, tratiach* atď. Ale tieto prípony v príslušných pádoch nie sú vo všetkých prípadoch. Sú len vtedy, ak je kmeňová slabika krátka a slovo sa nekončí na spoluhlásku *-j.* Ak je kmeňová slabika dlhá alebo je v nej dvojhláska, pádové prípony nie sú *-iam, -iach,* ale *-am, -ach,* napr.: kázeň: *kázňam, kázňach;* továreň: *továrňam, továrňach;* pieseň: *piesňam, piesňach.* Rovnako sú prípony *-am, -ach* aj pri slovách, ktoré sa končia v nom. sg. na *-j* (graficky v cudzích slovách aj na *-y*): koľaj: *koľajam, koľajach;* trofej: *trofejam, trofejach;* essay: *essayam, essayach* a pod. K substantívam typu *dlaň* patrí aj slovo *vášeň* (syn. *náruživosť*), ktoré sa zaraďuje k podstatným menám, ako *kázeň, pieseň* ap. Aj pri subst. *vášeň* v druhej slabike slova v ostatných pádoch *-e-* vypadáva, a preto sa v dat. a lok. množného čísla pripájajú krátke pádové prípony *-am, -ach.* Správne tvary v týchto pádoch sú: *vášňam, vášňach,* a nie „vášniam", „vášniach", ako sme čítali v preklade Boscovho románu Teotimov majer: K *vášniam* tým nebezpečnejším, že zachvátily mužského prudkého, dobromyseľného a nerozvážneho (str. 31).

L. D.

Vedie redakčný kruh. Zodpovedný zástupca časopisu Dr. Eugen Jóna. — Vydáva Matica slovenská. — Tlačí Neografia, úč. spol., v T. Sv. Martine. Toto dvojčíslo vyšlo v januári 1949.